Byplan Nyt

Dansk Byplanlaboratorium
3/2026

Tema
Sunde byer

Sundhed i alt: Byplanlægning som forebyggelse

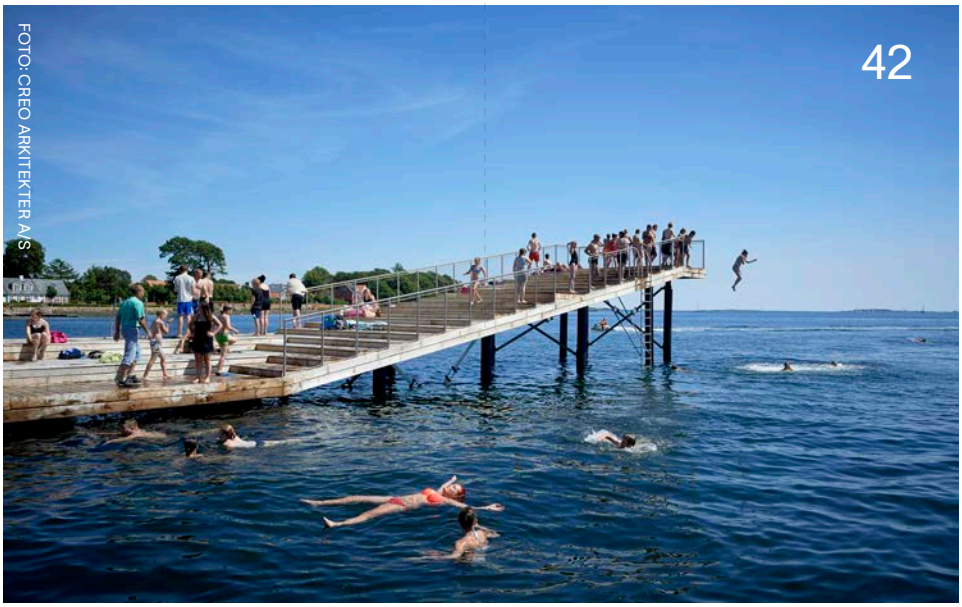
Hvor går du hen, når du føler dig ensom?

Faaborg-Midtfyn vinder Byplan-prisen 2026

Indhold

Tema
Sunde byer

Leder: Fra folkesundhedslov til sundere byer 3

Sunde valg kræver sunde omgivelser 4

Sundhed i alt: Byplanlægning som forebyggelse 8

Hvor går du hen, når du føler dig ensom? 12

Sundhed skabes, hvor livet leves 16

Kan en bydelsplan gøre borgerne sundere? 18

Fra beton til fællesskaber New European Bauhaus i praksis 22

Når sundhed bliver et hensyn til alle 26

Gode byrum får os til at gå – og mødes 30

Efterårets og forårets kurser 36

Når planer og planlægning krydser grænser 38

Faaborg-Midtfyn vinder Byplanprisen 2026 42

Plan22+: Vi skal ændre standardindstillingerne! 44

Tre nye stemmer i bestyrelseslokalet 46

I træernes skyggeside 48

Fra tung centralstyret plan-lægning til en mere liberal- og forhandlingsstyret planlægning 50

Supermarkedernes vækst er også et byudviklingsproblem 54

Dansk Byplanlaboratorium

Rådhusstræde 6, 1. sal, 1466 København K, 33 13 72 81, ma@byplanlab.dk, www.byplanlab.dk
Redaktion: Mads Møller Angelsø (ansv.), Tina Saaby
Korrektur: A1 Kommunikation
Næste udgave: Byplan Nyt 1/2027 udkommer februar 2027
Visuel identitet: b14
Layout: Anders Tornberg, Antistandard
Oplag: 3280
ISSN 1602-9038
Ansvar: Signerede artikler står for forfatterens regning, usignerede for den ansvarshavende redaktørs regning
Annoncer: Bestilles hos Mads på ma@byplanlab.dk
Forsidefoto: Faaborg Havnebad. Foto: Creo Arkitekter (Team: JDS Architects, Creo Arkitekter og Klar Arkitekter)
Tryk: KLS PurePrint

full scope CERTIFIED cradle to cradle silver version 3.1
Produceret af KLS PurePrint A/S

Fra folkesundhedslov til sundere byer

Leder

Den kommende folkesundhedslov bringer strukturel forebyggelse i fokus. Ambitionen er, at sundhed ikke kun fremmes gennem individuelle valg, men også gennem de rammer, vi møder i hverdagen. Det er en ambition, som rækker langt ud over sundhedssektoren.

For sundhed opstår ikke kun på hospitaler, hos lægen eller gennem vores egne valg. Den formes også af de byer, kvarterer og lokalsamfund, hvor vi lever vores hverdagsliv.

Mange kommuner arbejder allerede i dag med sundhed i planlægningen, nogle steder som et eksplicit mål, andre steder mere indirekte. I Dansk Byplanlaboratorium ser vi et stort potentiale i at styrke koblingen mellem planlægning og folkesundhed. Derfor er det også en strategisk prioritet for vores bestyrelse at fremme samarbejdet mellem sundheds- og planlægningsområdet.

For planlægning kan være med til at udvide menneskers mulighedsrum og gøre sunde valg lettere. Fra barnet, der klatrer på legepladsen, til den pendler, der kobler af på en grøn gåtur, og naboerne, der mødes til fællesspisning i bydelshuset. Samtidig kan planlægning reducere sundhedsskadelige påvirkninger fra støj, luftforurening og trafikbelastning.

Her står vi over for et etisk spændingsfelt. På den ene side skal vi skabe sundere rammer for fremtidens borgere. På den anden side må vi ikke glemme de mennesker, der allerede i dag lever i og med sundhedsskadelige miljøbelastninger. Det handler ikke om enten nutiden eller fremtiden, men om at tage ansvar for begge dele.

Men vi skal også være varsomme med, hvad vi lover. Vi kan næppe planlægge ensomhed væk eller kurere stress med udsigt til træer. Et vigtigt spørgsmål er derfor: Hvad ved vi faktisk virker? Og hvor mangler vi stadig viden?

> Her står vi over for et etisk spændingsfelt. På den ene side skal vi skabe sundere rammer for fremtidens borgere. På den anden side må vi ikke glemme de mennesker, der allerede i dag lever i og med sundhedsskadelige miljøbelastninger.

Der findes allerede betydelig viden om, hvordan de fysiske omgivelser påvirker sundhed. Udfordringen er ikke bare at producere mere viden, men at bringe mere viden i anvendelse.

Men viden om sunde byer kommer ikke kun fra universiteter og forskningsmiljøer. Den findes også hos kommunale fagfolk, i civilsamfundet, blandt lokale aktører og hos de mennesker, der hver dag bruger byen. Gode løsninger kræver både et solidt vidensgrundlag og forståelse for lokale forhold og menneskers hverdagsliv. Skal viden føre til handling, kræver det et tæt samspil mellem forskning, praksis, politik og borgere.

Det forudsætter, at vi udvikler et fælles sprog. Når vi taler om sundhed, trivsel, fællesskaber eller grønne områder, taler vi så om det samme? Forskellige fagligheder kan ikke nøjes med at arbejde ved siden af hinanden. Vi må udvikle fælles problemforståelser, fælles begreber og fælles mål, hvis vi skal håndtere de komplekse udfordringer, som både sundhed og byudvikling rummer.

Barriererne er ofte ikke mangel på vilje, men måden, vi tænker, organiserer viden og opdeler vores institutioner på. Derfor bør vi alle stille os selv et enkelt spørgsmål: Hvad kan jeg gøre fra den stol, jeg sidder i? Hvilket ansvar kan jeg tage? Hvem skal jeg invitere til bordet, som ikke sidder der i dag? Og hvilket første skridt kan vi tage sammen allerede i morgen?

I Dansk Byplanlaboratorium ser vi frem til at være med til at bygge bro mellem forskning, praksis, politik og de mennesker, som planlægningen i sidste ende handler om. Hvis folkesundhedsloven ender som endnu en lov om sundhedsvæsenet, går vi glip af muligheden for at skabe sundhed dér, hvor mennesker lever deres liv. Broen skal bygges nu. Sundere byer kommer ikke af sig selv. Har du lyst til at bidrage til samtalen eller samarbejde om at bringe sundhed ind i planlægningen, hører vi gerne fra dig.

Af ansvarshavende redaktør
Mads Møller Angelsø

Sunde valg kræver sunde omgivelser

Sundhedsadfærd handler ikke kun om motivation og personlige valg. Forskning viser, at byens indretning har stor betydning for, om mennesker går, cykler, leger, mødes og bevæger sig i hverdagen. Derfor er byplanlægning også sundhedspolitik.

Af **Jasper Schipperijn,**
professor, Active Living,
Institut for Idræt og Biomekanik,
Syddansk Universitet

> Den sunde by skabes ikke gennem ét projekt, men gennem mange beslutninger over lang tid.

Når vi diskuterer folkesundhed, handler samtalen ofte om individuelle valg. Vi taler om kost, motion, rygning og alkohol. Om ansvar, vaner og motivation. Men hvad nu, hvis en stor del af forklaringen på vores sundhedsadfærd slet ikke findes i individet? Hvad nu, hvis den findes i den måde, vi planlægger vores byer på?

Gennem de seneste årtier har forskningen i stigende grad vist, at vores fysiske omgivelser påvirker den måde, vi lever på. Hvor langt er der til arbejde, skole og indkøb? Er det trygt at cykle? Er der grønne områder i nærheden? Er der steder, hvor børn kan lege, og naboer kan mødes?

Set i det perspektiv er byplanlægning ikke blot et spørgsmål om arealanvendelse, infrastruktur og byudvikling. Det er i høj grad et spørgsmål om folkesundhed. Det ses blandt andet i de markante geografiske forskelle i sundhed, som findes i Danmark. Noget af forklaringen ligger naturligvis i sociale og økonomiske forhold. Mennesker med forskellige ressourcer bosætter sig forskellige steder, og boligpriser har stor betydning for, hvem der har adgang til attraktive boligområder. Men forskning viser også, at de fysiske omgivelser i sig selv påvirker adfærd og dermed sundhed.

Adfærd handler om muligheder

Inden for sundhedsforskningen bruges ofte COM-B-modellen til at forstå og ændre menneskers adfærd. Modellen beskriver adfærd (Behaviour) som et resultat af kompetencer (Capabilities), muligheder (Opportunities) og motivation (Motivation). I sundhedsdebatten er fokus ofte rettet mod motivation. Hvordan får vi mennesker til at leve sundere? Hvordan får vi flere til at motionere eller cykle på arbejde?

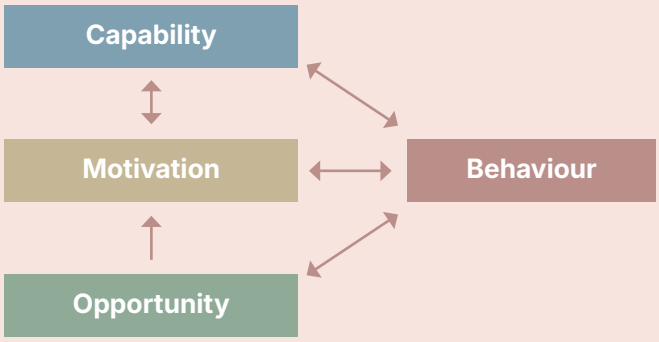
FOTO: BREAM CHUB

Men selv det mest motiverede menneske har svært ved at gå eller cykle til daglige destinationer, hvis afstandene er lange, trafikken utryg, eller bilen er den eneste realistiske mulighed. Omvendt bliver fysisk aktivitet en naturlig del af hverdagen, når butikker, arbejdspladser, skoler og fritidstilbud ligger tæt på hinanden, og når det er sikkert og attraktivt at bevæge sig gennem byen.

Nar det handler om sundhedsadfærd, har vi en tendens til at overvurdere betydningen af individuelle valg og undervurdere betydningen af de rammer, valgene træffes inden for. Mennesker gør som regel det, der er nemmest, hurtigst og billigst, også hvis de godt ved, at det ikke er det sundeste valg.

Vi ved faktisk, hvordan sunde byer ser ud

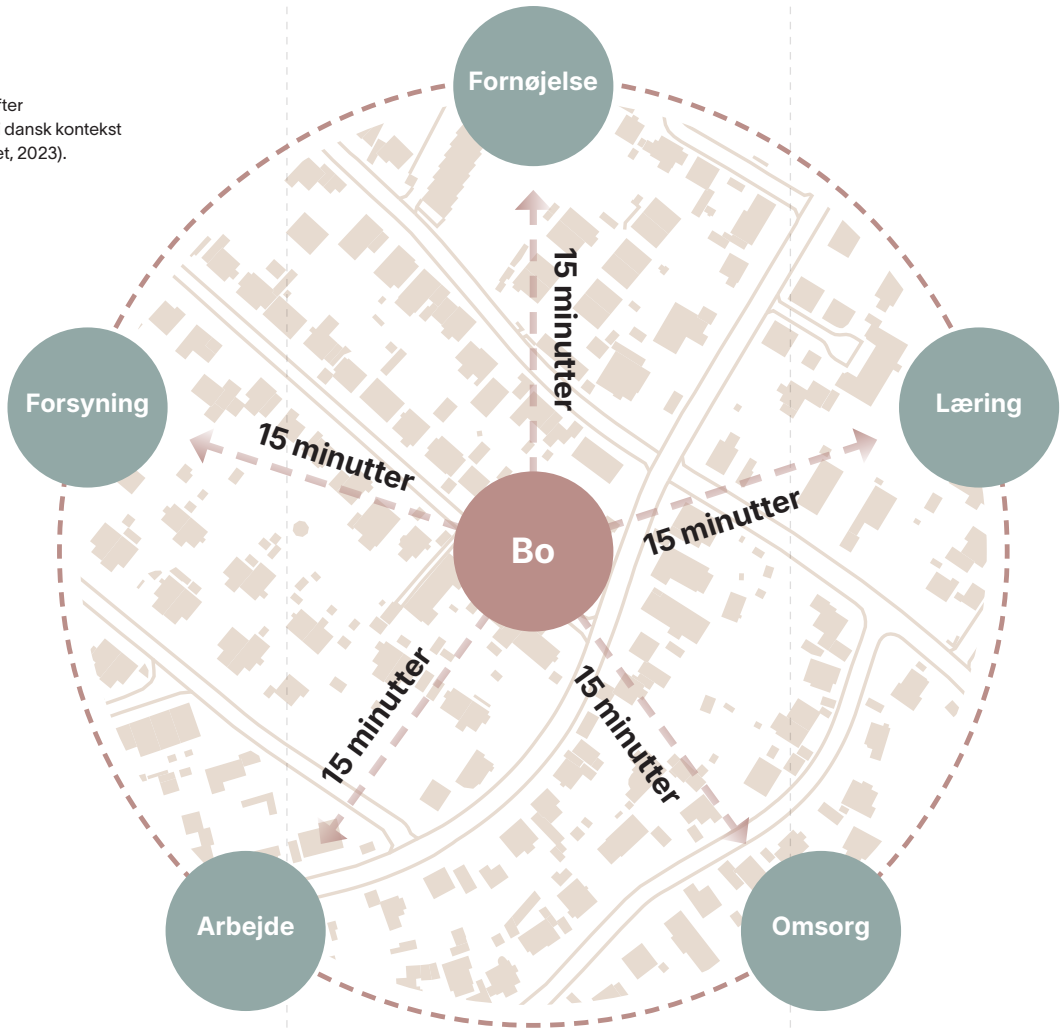
Vi ved efterhånden ganske meget om, hvilke bymiljøer der understøtter

COM-B-modellen

Inden for sundhedsforskningen bruges ofte COM-B-modellen til at forstå og ændre menneskers adfærd. Modellen beskriver adfærd (Behaviour) som et resultat af kompetencer (Capabilities), muligheder (Opportunities) og motivation (Motivation).

Illustration: Figur efter 15-minuttersbyen i dansk kontekst (Aalborg Universitet, 2023).

Mange af principperne samles i dag i idéen om 15-minuttersbyen eller 5-minutters-nabolaget. Tanken er enkel: De fleste daglige behov skal kunne dækkes tæt på hjemmet. Målet er ikke først og fremmest, at mennesker skal motionere mere. Målet er, at fysisk aktivitet bliver en naturlig del af hverdagen.

sundhed. På tværs af lande og kontinenter peger forskningen på de samme grundlæggende karakteristika.

Sunde byer er blandede, relativt tætte, grønne og sociale. De rummer forskellige boligtyper og beboergrupper. Boliger, arbejdspladser, butikker, skoler, institutioner og fritidstilbud ligger tættere på hinanden. Afstandene er korte nok til, at gang, cykling og kollektiv transport bliver reelle alternativer til bilen. Samtidig findes der parker, byrum, idrætsfaciliteter og andre steder, hvor mennesker kan opholde sig, mødes og være aktive.

Interessant nok understøtter de samme bykvaliteter mange forskellige sundhedsudfald. De områder, der fremmer gang og cykling, er ofte også de områder, hvor mennesker møder hinanden

> Mennesker gør som regel det, der er nemmest, hurtigst og billigst, også hvis de godt ved, at det ikke er det sundeste valg.

mere, hvor færre oplever ensomhed, og hvor flere bruger de grønne områder. Sundhedsfremmende byplanlægning handler derfor ikke kun om fysisk aktivitet. Det handler om at skabe rammerne for et aktivt og socialt hverdagsliv.

Børn afslører byens kvaliteter
Betydningen af de fysiske omgivelser bliver måske tydeligst, når vi ser på børn. Voksne kan i et vist omfang kompensere for dårlige omgivelser. Børn er langt mere afhængige af de muligheder, der findes i deres nærmiljø.

Hvis vejene opleves som utrygge, hvis der mangler stier, eller hvis lege- og opholdsmuligheder er få, bliver børns mulighed for selvstændig bevægelse begrænset. Omvendt viser forskning, at grønne områder, trygge forbindelser, lokale mødesteder og attraktive legerum understøtter både fysisk aktivitet, leg, sociale relationer og selvstændighed. Når vi planlægger gode miljøer for børn, planlægger vi ofte også gode miljøer for alle andre.

Fra den sunde by til den aktive hverdag
Mange af principperne samles i dag i idéen om 15-minuttersbyen eller 5-minuttersnabolaget. Tanken er enkel: De fleste daglige behov skal kunne dækkes tæt på hjemmet. Målet er ikke først og fremmest, at mennesker skal motionere mere. Målet er, at fysisk aktivitet bliver en naturlig del af hverdagen.

Denne tankegang ligger tæt på forskningsfeltet active living, hvor fokus ikke er på træning som en særskilt aktivitet, men på at integrere bevægelse i dagliglivet gennem transport, indkøb, leg og sociale aktiviteter.

Hvis fysisk aktivitet bliver noget, vi skal finde ekstra tid til, vil mange have svært ved at få det til at passe ind i en travl hverdag. Hvis den derimod bliver en naturlig del af hverdagen, bliver den langt lettere at fastholde.

Samtidig kan byplanlægning ikke fjerne uligheden i sundhed, men den kan skabe mere lige muligheder for sund adfærd. Adgang til grønne områder, attraktive byrum, sikre cykelstier og lokale mødesteder bør ikke være et privilegium for de få, men en kvalitet, der kommer alle til gode.

Fra viden til handling
Hvis forskningen efterhånden er så tydelig, og vi ved, hvad der skal til, hvorfor bygger vi så ikke flere sunde byer og bydele?

I nye byudviklingsområder kan principper om funktionsblanding, korte afstande og grønne områder tænkes ind fra starten. Men størstedelen af danskerne bor ikke i nye bydele. De bor i parcelhuskvarterer, forstæder og eksisterende byområder, der er planlagt ud fra helt andre idealer.

Derfor er den største udfordring måske ikke at skabe nye sunde bydele, men at gøre de eksisterende sundere. Hvordan skaber vi større mangfoldighed i et parcelhuskvarter fra 1980'erne? Hvordan skaber vi mere liv i områder, hvor boliger, butikker og arbejdspladser bevidst blev adskilt?

Hvordan giver vi mere plads til ophold, fællesskab og leg i bymiljøer, der gennem årtier er blevet planlagt efter bilens behov?

Der findes sjældent enkle løsninger. Men mange små forandringer kan tilsammen gøre en stor forskel. Nye boligtyper kan skabe større variation. Lokale centre kan udvikles til mødesteder. Parkeringsarealer kan omdannes til byrum. Bedre forbindelser kan gøre det lettere at gå og cykle. Den sunde by skabes ikke gennem ét projekt, men gennem mange beslutninger over lang tid.

Sundhed er et fælles udviklingsprojekt
Ingen aktør kan skabe den sunde by alene. Kommunerne spiller en afgørende rolle gennem planlægning, lokale investeringer og udviklingen af offentlige rum. Men en stor del af byudviklingen sker gennem private bygherrer, investorer, pensionskasser og boligorganisationer.

Hvis sundhed skal blive en integreret del af byudviklingen, er det ikke nok at vide, hvad der virker. Vi må også forstå, hvordan det kan lade sig gøre i praksis. Hvordan påvirker sundhedsfremmende løsninger økonomien i et byggeprojekt? Hvilke regler opleves som barrierer? Hvordan dokumenterer vi værdien af grønne områder, aktive transportformer og levende bymiljøer? Og hvordan kan kommuner og private aktører skabe fælles incitamenter for at bygge sundt?

Min tese er, at vi ikke mangler mere viden om, hvordan den sunde by ser ud. Men vi mangler viden om, hvordan vi gør det at bygge sunde byer til en god forretning for dem, der skal investere her og nu.

Sundhed skabes ikke alene i sundhedsvæsenet. Den skabes også på fortovet, på cykelstien, i parken, på legepladsen og i bydelens mødesteder.

Spørgsmålet er derfor ikke længere, om byplanlægning påvirker sundheden. Spørgsmålet er, hvordan vi i fællesskab omsætter den viden, vi allerede har, til de steder, hvor mennesker lever deres liv.

OUH-området står foran en markant transformation fra hospital til levende bykvarter. Sundhed, bevægelse og aktive fællesskaber er nogle af de emner, der har potentiale til at blive centrale elementer i udviklingen af den nye bydel, når regionen fraflytter området. FOTO: LUFTFOTO DANMARK

> Sundhed og trivsel skabes ikke ét sted i kommunen, men på tværs af vores kerneopgaver.

Sundhed i alt

Byplanlægning som forebyggelse

Hvordan kan fysisk planlægning bidrage til flere sunde leveår? I Odense Kommune kobles sundhed, byudvikling og forebyggelse gennem et tværgående chefforum og arbejdet med byudvikling.

Af **Pia Damkjær Pedersen,** funktionsleder, Odense Kommune,
på vegne af Chefforum for Sundhed og Forebyggelse

I 2025 vedtog Odense Kommune politikken Flere sunde leveår, som bygger på en bred forståelse af sundhed og forebyggelse. Sundhed handler her ikke kun om fravær af sygdom, men også om livskvalitet, trivsel og mulighederne for at leve et godt liv.

Med den kommende folkesundhedslov sættes der nationalt yderligere fokus på, hvordan sundhed og forebyggelse kan tænkes bredere ind i kommunernes opgaveløsning. Ambitionen er at skabe flere sunde leveår og reducere ulighed i sundhed.

I Odense ses den ambition blandt andet i byudviklingen. Byens udformning har betydning for, om mennesker bevæger sig, mødes med andre, oplever tryghed og har adgang til natur og fællesskaber. Derfor er fysisk planlægning også sundhedspolitik.

Byen som sundhedspolitisk redskab

I Odense Kommunes Bystrategi 2023 er ambitionen at skabe en klimaneutral, sund og levevenlig storby i 2035. Kommuneplan 2024-2036 omsætter retningen gennem blandt andet byfortætning, attraktive gang- og cykelforbindelser, nærhed til grønne områder og udvikling af lokale fællesskaber.

Når vi planlægger byen, planlægger vi ikke kun, hvor der kan bygges. Vi er også med til at skabe rammerne for borgernes hverdagsliv, sundhed, trivsel og fællesskaber. Byplanlægning er derfor også strukturel forebyggelse, fortæller Birgitte J.T.K. Nielsen, byudviklingschef, Odense Kommune.

Målet er med andre ord at understøtte fysisk aktivitet, trivsel, sociale relationer

FOTO: LUFTFOTO DANMARK

og livskvalitet. Når borgere kan gå eller cykle til daglige funktioner, og når grønne mødesteder indbyder til ophold og fællesskab, understøtter byudviklingen sundhed og trivsel.

Fra sektoransvar til fælles ansvar

Ambitionen om flere sunde leveår kan ikke realiseres af ét fagområde alene. Byudviklingen kan ikke på egen hånd skabe flere sunde leveår, ligesom sundhedsområdet ikke alene kan reducere ulighed i sundhed eller styrke trivsel og fællesskaber. Sundhed skabes gennem de samlede beslutninger, kommunen træffer på tværs af sine kerneopgaver.

Men sammenhængen går også den anden vej: Sundhed og trivsel er ikke kun et resultat af kommunens kerneopgaver, men også en vigtig forudsætning for at lykkes med dem. Børns sundhed og trivsel har betydning for deres muligheder for at lære og udvikle sig, ligesom sundhed har betydning for voksnes muligheder for at deltage i uddannelse, arbejdsliv og fællesskaber. Derfor er forbindelsen mellem sundhed og kommunens øvrige kerneopgaver gensidig.

Derfor er der i Odense Kommune nedsat et Chefforum for Sundhed og Forebyggelse, der skal styrke den strategiske koordinering på tværs af forvaltningerne. Målet er at flytte fokus fra enkelte indsatser til en fælles forståelse af, hvordan kommunen som helhed kan styrke borgernes sundhed, trivsel og livskvalitet.

Chefforum består af fem chefer på tværs af kommunens forvaltninger: én fra Børn- og Ungeforvaltningen, én fra Beskæftigelses- og Socialforvaltningen, én fra By- og Kulturforvaltningen og to fra Sundheds-, Omsorgs- og Forebyggelsesforvaltningen. Forummet mødes som udgangspunkt månedligt og understøttes af et tværgående konsulentnetværk, der bidrager til sammenhæng mellem det strategiske og faglige niveau. Sundheds-, Omsorgs- og Forebyggelsesforvaltningen varetager formandskab og sekretariatsbetjening.

I praksis betyder det, at perspektiver fra blandt andet sundhed, børn og unge, beskæftigelse, socialområdet, kultur- og fritidsområdet samt byudviklingen bringes sammen tidligere i processerne. Arbejdet stopper ikke ved mødebordet. Cheferne har ansvar for at forankre den fælles dagsorden i egne forvaltninger, mens konsulentnetværket kan understøtte det tværgående arbejde mellem møderne. Chefforum kan desuden etablere midlertidige arbejds- og følgegrupper omkring konkrete temaer.

Dermed bliver det lettere at tænke forebyggelse, sundhed og livskvalitet ind i de beslutninger, der former borgernes hverdagsliv og byens udvikling.

> Når vi planlægger byen, planlægger vi ikke kun, hvor der kan bygges. Vi er også med til at skabe rammerne for borgernes hverdagsliv, sundhed, trivsel og fælles-skaber. Byplanlægning er derfor også strukturel forebyggelse.

Som Stine Bonde, sundhedschef, Odense Kommune, formulerer det: Sundhed og trivsel skabes ikke ét sted i kommunen, men på tværs af vores kerneopgaver. Med Chefforum for Sundhed og Fore-byggelse samler vi derfor ledelseskræfter på tværs og skaber en fælles retning for, hvordan vi sammen styrker borgernes muligheder for et sundt og godt liv.

Kommuneplanen som konkret case
Et konkret eksempel er arbejdet med Kommuneplan 2028-2040. Traditionelt forbindes kommuneplanlægning med arealanvendelse, boligudbygning og byvækst. Men kommuneplanen handler også om livskvalitet, fællesskaber, mobilitet, adgang til natur, forebyggelse af geografisk ulighed og de rammer, der understøtter et godt hverdagsliv.

Derfor er Chefforum for Sundhed og Forebyggelse tænkt ind i processen. Et centralt spørgsmål er, hvordan sundheds-, social- og forebyggelses-perspektiver kan bringes tidligere ind i den fysiske planlægning. Det handler blandt andet om, hvordan den fysiske planlægning kan bidrage til at reducere geografisk ulighed i sundhed, understøtte hverdagsbevægelse og sikre adgang til grønne områder, fællesskaber og velfærdsfunktioner.

Kommuneplanen er derfor også en konkret prøve på den arbejdsform, som Chefforum skal understøtte. Forummet er koblet på kommuneplanprocessen tidligt, så sundheds-, social-, børne-, ældre- og forebyggelsesperspektiver kan kvalificere arbejdet, inden de centrale valg er truffet. Chefforums perspektiver kan dermed bringes videre ind i kommuneplanens politiske og administrative proces.

Pointen er ikke, at Chefforum skal over-tage planlægningen, men at de forskellige fagligheder kommer ind på et tidspunkt, hvor de faktisk kan påvirke retningen.

Sundhed i alt
Odense Kommunes politik Flere sunde leveår bygger på princippet om sundhed i alt.

Mulighederne for at leve et godt liv handler ikke kun om sundhedstilbud. De handler i høj grad om trivsel, fællesskaber, deltagelse og om at kunne udvikle sig og lære gennem barndommen, så man kan tage del i uddannelse, arbejde og hverdagsliv. Derfor er det vigtigt at se bredden i sundhed, siger Sonja Serup, familie- og forebyggelseschef, Børne- og Ungeforvaltningen, og Jakob Gudbrand, koncernchef, Beskæftigelses- og Social-forvaltningen.

Ambitionen med Chefforum for Sundhed og Forebyggelse er at skabe en fælles forståelse af, at sundhed ikke alene formes gennem sundhedsindsatser, men også af de steder, der udvikles, og de liv, der leves i dem.

Hvor går du hen, når du føler dig ensom?

Et interview med Nina Goldman, ph.d., Postdoc, Syddansk Universitet (SDU) og Honorary Research Fellow, University of Manchester.

Det byggede miljø påvirker måden, vi mødes, engagerer os og skaber forbindelser på. Det gælder både gader, tredjesteder og følelsen af tryghed og tilhørsforhold. Nina Goldman reflekterer over de "stier", der kobler steder, socialt liv og ensomhed sammen.

Af **Mads Møller Angelsø,**
projektleder,
Dansk Byplanlaboratorium

Oversat af a1kommunkation

Erkendelsen af, at trivsel formes i samspillet mellem individuelle livsomstændigheder og fysiske omgivelser, har øget interessen for sammenhængen mellem social trivsel og det byggede miljø.

Sideløbende er ensomhed blevet en højaktuel sundhedspolitisk dagsorden og et emne, der får stadig større betydning inden for byplanlægning, -udvikling og -design. For at forstå den sammenhæng bedre har jeg talt med Nina Goldman, ph.d. i kulturgeografi, hvis forskning omhandler arkitekturens psykologiske påvirkning. Hun undersøger, hvordan bydele, offentlige områder og det byggede miljø påvirker sociale bånd, tilhørsforhold og oplevelsen af ensomhed.

Flere måder at være ensom på

Når ensomhed bliver diskuteret i offentligheden, bliver det ofte beskrevet som mangel på social kontakt. Men ifølge Nina Goldman er ensomhed mere kompliceret end det: "Ensomhed er en subjektiv oplevelse, der hænger sammen med en opfattelse af en mangel på sociale relationer. Men det handler ikke kun om manglende relationer. Det handler også om kvaliteten af relationerne."

Nina Goldman understreger, at det er vigtigt at anerkende, at der er forskellige former for ensomhed. "Når vi taler om ensomhed og det byggede miljø, skal vi være opmærksomme på, hvilken type ensomhed vi taler om. Vi bør åbent og ærligt italesætte, hvilken type ensomhed der realistisk set kan adresseres gennem det byggede miljø."

Hun fremhæver som et eksempel forskellen mellem følelsesmæssig og social ensomhed. "Følelsesmæssig ensomhed opstår, når folk mangler betydningsfulde mennesker i deres liv. For eksempel en kærlighedsrelation eller en nær ven. Hvis det er den slags relationer, man mangler, har jeg svært ved at se, hvordan det fysiske miljø kan hjælpe en med at finde lige præcis sådan et menneske."

Social ensomhed er noget andet. "Det er den ensomhed, der opstår ved følelsen af manglende tilknytning til fællesskaber. Den synes jeg er nemmere at adressere, fordi det fysiske miljø kan gøre en hel del for at understøtte vores samvær i grupper på kryds og tværs, hvad enten det sker formelt eller uformelt, lokalt i bydelen eller endda på tværs af byen."

Byens påvirkning af vores sociale liv

Det byggede miljø omkring os kan spille en rolle i forhold til, hvordan relationer opstår, og hvordan de vedligeholdes over tid. "Vi kan starte med at tænke på, hvordan mennesker møder hinanden. Men det handler også om, hvordan det fysiske miljø understøtter de sociale relationer, vi har i forvejen. Hvor nemt er det for os at komme fra A til B? Er der trygge passager for fodgængere eller cyklister i bydelen eller byen, så folk kan besøge deres venner og familie eller deltage i fælles aktiviteter?

> Vi bør åbent og ærligt italesætte, hvilken type ensomhed der realistisk set kan adresseres gennem det byggede miljø.

På den måde understøtter det fysiske miljø vores sociale tilknytning ved at muliggøre bevægelse og tilgængelighed."

Afhængigt af relationen eller den sociale kontekst kan mine ønsker til omgivelserne variere: "Hvis det er en nær ven, jeg skal mødes med, ville jeg sørge for at være i et miljø, hvor vi kan gå en tur sammen eller sætte os ned og have en meningsfyldt samtale. Men der er også vigtige sociale relationer, der ikke er nære venskaber. Det er de velkendte ansigter i din bydel."

Svage bånd og gangbarhed gør en forskel

Som Nina Goldman ser det, skabes social trivsel ikke kun gennem tætte relationer. Den afhænger også af de små møder i hverdagen. De møder, der skaber genkendelighed og tillid og får en fornemmelse af tilhørsforhold til at spire frem. Selvom de svage relationer ikke er mennesker, vi er fortrolige med, er de vores naboer – kendte ansigter og løse bekendtskaber, der får os til at føle os forbundet med de steder, hvor vi bor. "Hvordan får jeg en fornemmelse af, hvem der bor i nærheden af mig? Min oplevelse er, at den slags kommer af at have steder, hvor mennesker naturligt støder ind i hinanden."

Som hun påpeger, er gangbarhed særligt vigtigt, fordi det øger sandsynligheden for de små møder i hverdagen og den gensidige genkendelse mellem naboer. "Det modsatte eksempel ville være en forstad, hvor alle bare sætter sig ind i deres biler, så snart de skal noget – også indkøb. I sådan en situation bliver det meget sværere at finde ud af, hvem der egentlig bor i nærheden af dig."

Samtidig skal folk føle sig trygge og godt tilpas, når de befinder sig på offentlige arealer. "Det kan godt være, at der er bænke nede i parken, men hvis det føles utrygt, er det ikke et behageligt sted at være." Tilhørsforhold er mindst lige så vigtigt.

"Vi kan undersøge, hvordan et fysisk miljø føles, når vi ikke hører til, eller når vi ikke føler os i stand til at benytte det." Tilhørsforhold har en særskilt fysisk dimension, mener Goldman. Hvis et sted ikke er designet til forskellige mennesker, er det uundgåeligt, at nogen føler sig ekskluderet.

Det tredje sted og plads til at være alene

Her bliver begrebet tredjesteder centralt. Det stammer fra sociologen Ray Oldenburg: "De er steder, som hverken er hjem eller arbejdsplads, men hvor mennesker kan mødes og interagere. De bør være nemt tilgængelige og bør generelt være gratis eller billige at være i." Ifølge Nina Goldman giver tredjesteder muligheden for at tilbringe tid sammen med andre uden nødvendigvis at have et specifikt formål: "Tredjesteder er værdifulde, fordi de giver folk muligheden for bare at hænge ud. Meget af vores sociale liv føles meget formålsstyret. Derfor kan den tid, hvor vi bare er sammen, føles som en knap ressource."

Men selvom byplanlæggere ofte fokuserer på at skabe mening og muligheder for social interaktion, mener hun også, at der er værdi i at designe rum til alenetid (som ikke må forveksles med ensomhed). "Mange mennesker har et ønske om at være alene blandt andre mennesker. Det er på mange måder sådan, en café fungerer. Det er en slags rum, hvor man kan være til stede på lige fod med andre mennesker, som drikker kaffe, læser avis eller blot tilbringer tid på stedet."

Denne type miljøer kan give en fornemmelse af tilknytning uden at kræve nogen direkte interaktion. "Så føler man stadig, at man er en del af noget, selvom man ikke kender nogen." Samtidig advarer hun imod, at vi ser på dét at være alene som en færdig løsning. "Jeg tror ikke, vi kan løse problemet med ensomhed blot ved at skabe rum, hvor folk kan være alene sammen."

Et rum, hvor man bare kan være

I sin refleksion over de praktiske implikationer for byplanlæggere henviser Nina Goldman til Design Guidelines for Loneliness-Friendly Environments, et sæt retningslinjer udviklet af hendes kolleger Pauline van den Berg, Eva de Korte og Eric Schoenmakers. Retningslinjerne adresserer netop, hvordan det fysiske miljø kan imødekomme ensomhed: "Jeg synes, de her retningslinjer er et fremragende sted at starte, når man skal tænke over de her problemstillinger."

Et af de centrale principper er det, retningslinjerne beskriver som 'et rum, hvor man bare kan være' – et sted, hvor folk trygt kan tilbringe tid og føle sig behageligt til mode, alene eller sammen, uden et særligt formål eller forpligtelse. Nina Goldman forklarer: "Det vil sige, at vi skal skabe miljøer, der føles trygge. God belysning, godt overblik, behagelige omgivelser og en tilstrækkelig mængde siddepladser kan alle sammen være med til at skabe lige netop dét. På offentlige arealer betyder det også, at der skal være adgang til basale faciliteter som toiletter, affaldsspande eller vandhaner."

Som noget særligt vigtigt nævner hun, at sådanne kriterier ikke kun er relevante i forhold til ensomhed. "Mange af de her elementer er ikke kun gavnlige i forhold til ensomhed. De er simpelthen gode egenskaber for offentlige arealer i det hele taget."

Glem alt om de nemme løsninger

En af de store udfordringer ved at koble det byggede miljø til ensomhed er, at der sjældent er et direkte forhold mellem de to fænomener. "Vi kan ikke bare sige 'Sæt flere bænke op, så bliver folk mindre ensomme,'" påpeger Nina Goldman.

Hun forklarer, at forskerne i stedet i stigende omfang fokuserer på de forskellige såkaldte pathways, eller stier på dansk, hvorigennem det byggede miljø kan præge vores sociale

Tre stier

Sammenhænge mellem det byggede miljø og ensomhed. Egen bearbejdning af modellen fra van den Berg et al. (2024), Built Environment and Loneliness: Conceptual Pathways and Mechanisms.

Adfærd

- Deltagelse i aktiviteter
- Social interaktion
- Aleneadfærd

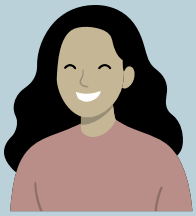

Det byggede miljø

- Grønne områder
- Bymæssig tæthed og bystruktur
- Mobilitetsinfrastruktur
- Tredjesteder og faciliteter
- Boligkarakteristika

Oplevelse

- Opfattelser og tilfredshed
- Fortrolighed med omgivelserne
- Restorative oplevelser (genopbyggende/ afstressende oplevelser)
- Stedstilknytning
- Oplevet tryghed
- Social sammenhængskraft og fællesskabsfølelse
- Følelse af tilhørsforhold
- Social inklusion
- Social kapital

Ensomhed

Eksponering

- Vold og kriminalitet
- Trafiktæthed, trængsel og trafikfare
- Luftkvalitet
- Støj og trængsel

tilknytning, vores relationer og vores ensomhed. I denne sammenhæng refererer begrebet sti til den kæde af mekanismer, der forbinder et steds fysiske elementer til menneskers sociale liv og velbefindende: "Du kan for eksempel sætte bænke op, men de skal være behagelige. Hvis de er behagelige, vil folk måske oftere bruge dem. Hvis de oftere bruger dem, støder de måske på deres naboer. Den interaktion forstærker så måske deres fornemmelse af tilknytning til bydelen."

Som led i en større forskningsindsats har Goldman og hendes kolleger identificeret tre afgørende stier eller mekanismer: adfærd, oplevelse og fysisk påvirkning.

"Én sti er adfærdsbaseret. Den handler om, hvordan det fysiske miljø præger mulighederne for social interaktion, fysisk aktivitet, deltagelse i fælles aktiviteter og endda også aktiviteter på egen hånd. En anden sti har at gøre med folks oplevelser. Den handler om, hvordan folk opfatter et sted. Føler de sig trygge? Oplever de social sammenhængskraft i deres bydel? Udvikler de en tilknytning til steder, og færdes de hjemmevant i deres omgivelser? Den tredje sti er den fysiske påvirkning. Her ser man på miljømæssige faktorer som luftkvalitet, trafikmængde, støjniveau og følelsen af tryghed. Disse faktorer har i sidste ende indflydelse på, hvordan mennesker agerer i deres fysiske miljø og sammen med andre mennesker."

Tilsammen kan disse stier hjælpe os med at forklare, hvordan det byggede miljø kan påvirke vores muligheder for social tilknytning og, i sidste ende, påvirke vores oplevelse af ensomhed. "Det, som den her begrebsramme giver os, er en metode til at tænke systematisk over mekanismerne. Nu har vi begrebsrammer, der hjælper os med at tænke over de her mekanismer, men det empiriske grundlag er stadig under udvikling."

Frem for at opstille simple løsninger kaster dette perspektiv lys på, hvordan steder på kompleks vis kan præge vores sociale liv i hverdagen.

Vi ved stadig ikke præcis, hvordan det byggede miljø påvirker vores sociale liv, og det er med al sandsynlighed ikke i sig selv løsningen på problemet med ensomhed. Men forskningen er i gang med at klarlægge nogle tydelige stier, så vi får en bedre forståelse for, hvordan steder kan påvirke vores sociale tilknytning og trivsel.

Sundhed skabes, hvor livet leves

Så hvordan gør vi sundhed og trivsel til en fælles kvalitet i udviklingen af vores byer, byrum og lokalsamfund? Værktøjet Place Standard Tool gør det muligt at afdække steders fysiske og sociale rammer, som tilsammen har indvirkning på vores liv og velbefindende.

Af **Ditte Kirkegaard Madsen,** strategisk chefkonsulent, og **Mads Karenkewitsch Sørensen,** kommunikationskonsulent

> Det her værktøj lægger op til at skulle favne det her helhedsblik, og det kan give nogle ahaoplevelser.

Det byggede miljø har indflydelse på vores sundhed og trivsel, på, hvordan vi lever vores liv, og på de valg, vi træffer. Et sted er derfor mere end de veje, der løber gennem et område, og de bygninger, der skyder op.

Det er rammen om hverdagslivet og dér, hvor vi bruger vores tid. I Sund By Netværket ses et uforløst potentiale i systematisk planlægning og udvikling for bedre fysisk, social og mental sundhed. Ikke mindst i lyset af en stigende ulighed i sundhed, flere, der lever med kroniske sygdomme, og den voksende andel, der oplever ensomhed og føler sig uønsket alene.

Værktøjet Place Standard Tool forbinder gennem kortlægning steders fysiske infrastruktur med de sociale strukturer og faciliteter, der understøtter menneskelige relationer, et aktivt hverdagsliv og livskvalitet. Det danner grundlag for givtige drøftelser om steders kvaliteter og de muligheder, de giver adgang til. Værktøjet kan dermed kvalificere planlægningen og skabe fundamentet for en mere helhedsorienteret planlægning.

14 spørgsmål gør et områdes styrker og behov synlige

Place Standard Tool stiller 14 spørgsmål, der tilsammen belyser, hvordan et område fungerer og opleves af dem, der bruger det. Temaerne er nøje udvalgt på baggrund af viden om deres samlede indflydelse på sundhed og trivsel.

Under hvert tema og for hvert spørgsmål bliver borgerne bedt om at vurdere området på en skala fra 1 til 7 og begrunde deres svar. Vurderingerne samles i et diagram, der giver et visuelt overblik over områdets styrker og muligheder for forbedring.

Værktøjet kan anvendes af alle. Fra beboere og frivillige til organisationer, myndigheder og virksomheder. Det kan bruges til forskellige formål i byområder og landdistrikter, fra hele byer til enkelte kvarterer, uanset om stederne er veletablerede, under forandring eller stadig er i planlægningsfasen.

En fælles dialog om udvikling

De bedste løsninger sker i dialog med dem, det handler om. Men Place Standard Tool er mere end borgerinddragelse. Det er en hjælp til at bringe borgere, planlæggere, skoler, boligforeninger, kultur-, sundheds- og fritidsaktører, foreningsliv m.fl. ind i en fælles samtale om et områdes udvikling. Således bidrager værktøjet til at skabe samtaler på tværs af sektorer og fagligheder og samle dem, der understøtter gode hverdagsliv, og dem, der former de fysiske rammer.

Place Standard Tool

Værktøjet visualiserer deltagernes vurderinger af et lokalområde inden for 14 temaer: bevægelse, transport, trafik, offentlige rum, natur, rekreation, faciliteter, lokal økonomi, boliger, fællesskaber, identitet, tryghed, vedligeholdelse samt indflydelse og ejerskab.

Hvert tema vurderes på en skala fra 1 til 7, hvor højere værdier angiver større tilfredshed.

Diagrammets form giver et samlet overblik over områdets styrker og de områder, der kan have behov for udvikling eller prioriterede indsatser.

Lokale erfaringer viser værdien af værktøjets anvendelse i praksis
Sund By Netværket har testet værktøjet i samarbejde med fem kommuner, der hver arbejdede med forskellige typer af områdeudvikling og borgergrupper. Fælles for alle kommuner var, at de med værktøjet i hånden fik nye, brugbare historier og perspektiver frem i lyset, som både skabte anderledes dialoger og nye udviklingstiltag.

På Frederiksberg blev værktøjet testet i forbindelse med fornyelsen af Lindevangsparken, som kommunen ønskede at gøre mere attraktiv for områdets unge. Med Place Standard Tool som ramme blev en 8. klasse fra den lokale folkeskole inddraget i en dialog om parken. Her kom det blandt andet frem, at de unge vurderede trygheden i parken lavere, end kommunen havde forventet, og at de syntes, der var for få mødesteder. På baggrund af de nye indsigter og forslag fra de unge forbedrede man f.eks. parkens boldbane med nye opholdspladser.

Det her værktøj lægger op til at skulle favne det her helhedsblik, og det kan give nogle ahaoplevelser [...]. De værktøjer, jeg tidligere har brugt, har været mere ensporede. Det har enten været det trafikale eller det grønne, lød det dengang fra en medarbejder i Frederiksberg Kommune.

Sund By Netværket

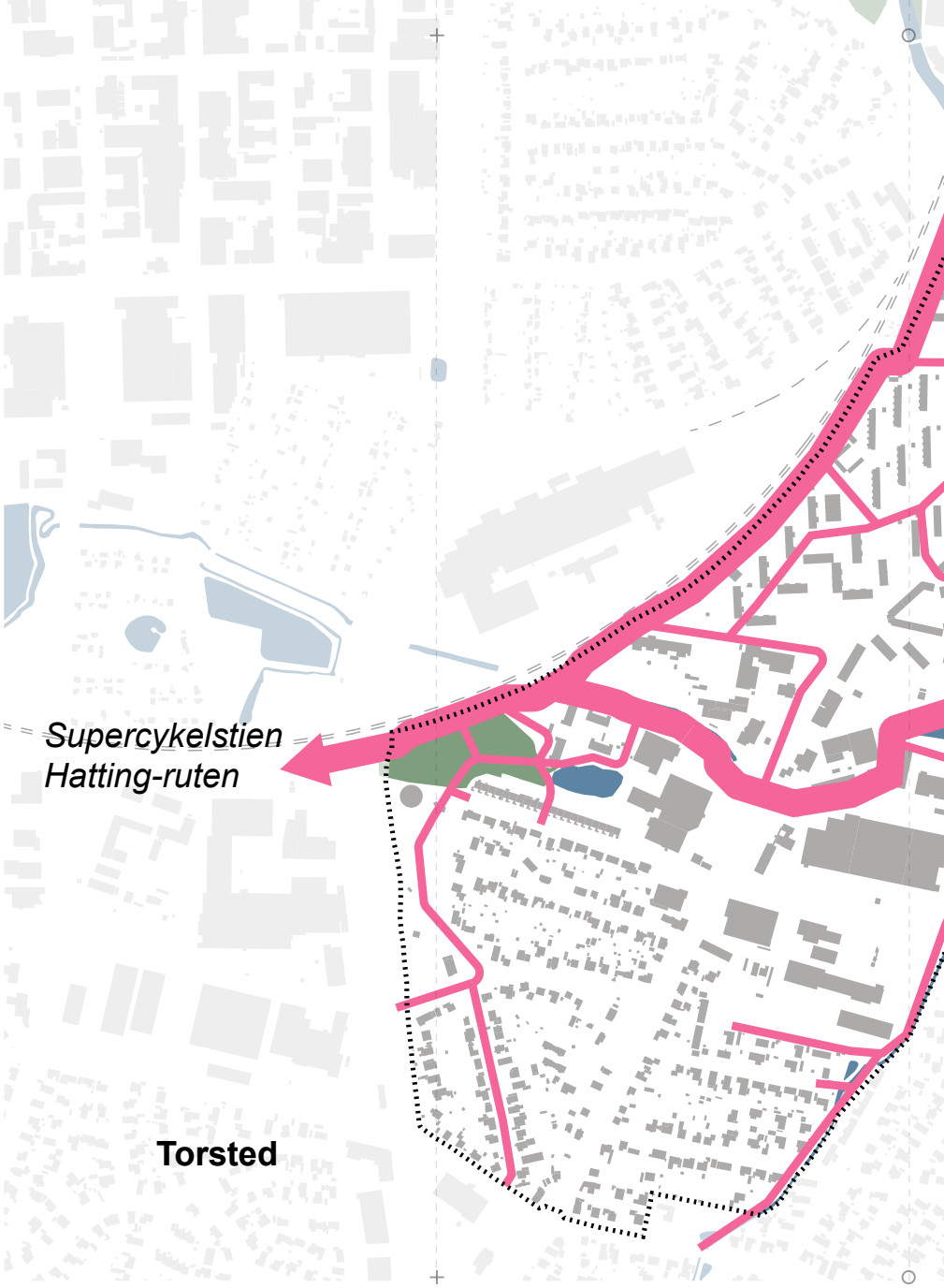
Sund By Netværket er dansk samarbejdspartner til WHO under missionen: Flere gode leveår for alle. Med en forankring i den europæiske Healthy Cities-bevægelse, som udspringer af Ottawa Charter for Health Promotion fra 1986, har Sund By Netværket taget The Place Standard Tool til Danmark for at understøtte udviklingen af sundhedsfremmende nærmiljøer. Værktøjet er oprindeligt udviklet af Public Health Scotland og Architecture & Design Scotland i 2015.

Hent dansk version af Place Standard Tool

Se evaluering af værktøjet

Bydelsplanen arbejder med at synliggøre potentialet ved at skabe et sammenhængende netværk af forbindelser, som kan styrke lysten til at gå/cykle frem for at tage bilen.

KORT: HORSENS KOMMUNE

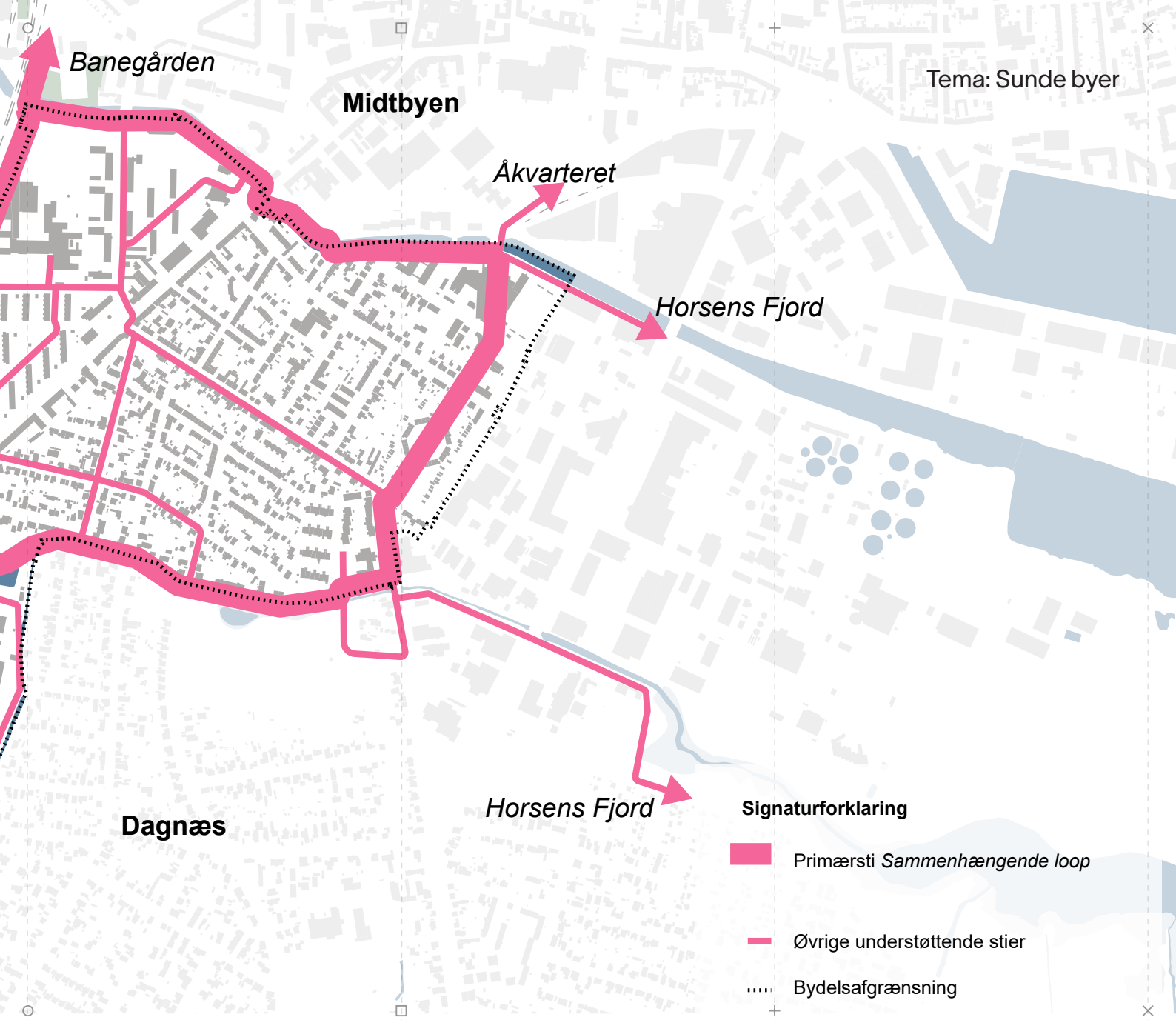

Erfaringer fra Horsens Kommune

Kan en bydelsplan gøre borgerne sundere?

Hvordan omsættes en politisk ambition om sundhed til konkret byplanlægning? Erfaringer fra Bydelsplan for Sønderbro viser, hvordan en bred sundhedsforståelse kan forankres på tværs af fagligheder og skabe nye perspektiver på, hvordan byens rum og omgivelser kan understøtte borgernes trivsel og sundhed i hverdagen.

Af **Sanne Andersen Hansen,** ph.d. og specialkonsulent, Horsens Kommune, og **Trine Knorborg Madsen,** arkitekt og byplanlægger, Horsens Kommune

I Horsens Kommune er sundhed ikke et nyt tema, men det har traditionelt ikke haft en fremtrædende plads i den fysiske planlægning. Alligevel har de omgivelser, vi færdes i til daglig, stor betydning for vores muligheder for at trives. Byens rum er dermed ikke blot rammer om hverdagslivet, men er også med til at forme vores fysiske og mentale sundhed.

Fra politisk ambition til fysisk planlægning

Med igangsætningen af planlægningen for Bydelsplan for Sønderbro var der i Horsens Kommune et politisk ønske om at arbejde med kommunens forebyggelses- og sundhedspolitik. Mere specifikt skulle der arbejdes med at forbedre borgernes sundhed og trivsel, f.eks. gennem udviklingen af byens rum.

I 2024 valgte Horsens Kommune som en af de første kommuner at indgå i partnerskabet Fælles om Lokal Sundhed for kommuner og boligorganisationer. Partnerskabet er et samarbejde mellem Kommunernes Landsforening (KL) og Danmarks Almene Boliger (BL), der arbejder for at styrke den borgernære sundhed gennem tættere samspil mellem sundhed, boligområder og lokalsamfund.

En vigtig del af opgaven med bydelsplanen blev derfor at undersøge, hvordan sundhed kunne omsættes fra en politisk ambition til et aktivt element i den fysiske planlægning. Det var ambitionen at undersøge, hvordan sundhed kunne omsættes til konkrete og fysiske greb i bydelsplanen.

Samarbejdet mellem plan- og sundhedsområdet

Vi igangsatte arbejdet med bydelsplanen med et større internt møde, hvor vi orienterede flere fagområder om den forestående planlægning. Her lagde vi de første sten til nye samarbejdsrelationer på tværs af direktørområderne, som bidrog med vigtig viden om bydelen, aktører og indsatser på tværs af hele organisationen. Deltagerne blev inviteret, ud fra hvilke områder vi forventede kunne blive relevante at få input fra. Vi inviterede derfor kolleger fra teknik og miljø, skole, sundhed og ældreområdet.

Med sundhed som analysetema

Bydelsplanen for Sønderbro er udarbejdet med en systematisk kortlægning af de fysiske og demografiske forhold.

> Byens rum er dermed ikke blot rammer om hverdagslivet, men er også med til at forme vores fysiske og mentale sundhed.

Hertil kommer også en mere tematisk analyse af udfordringer og potentialer ud fra emnerne klima, byudvikling, mødesteder, grønne områder og forbindelser.

Det var fra starten planen, at sundhed skulle indarbejdes som et analysetema på lige fod med ovenstående. Vi valgte i første omgang at lave en kort præsentation af samarbejdsprojektet og vurdere potentialer og udfordringer ved at skabe rammer for nære sundhedstilbud i bydelen. Ambitionen var at skabe bevidsthed om sundhed som gennemgående tema igennem bydelsplanen og vurdere konkrete bygninger og faciliteter i bydelen.

Tidligt i planforløbet havde vi fået kontakt til en kollega fra Job og Velfærd, som blev sparringspartner undervejs, hjalp med kontaktpersoner og bidrog til borgerinddragelsesprocesserne. Dette gav os den nødvendige viden til i første omgang overhovedet at kunne forholde os til sundhedsområdet. Især den sparring og de input, som flere kolleger fra sundhedsområdet bidrog med, da bydelsplanens format og indhold blev mere tydeligt, gjorde en mærkbar forskel for slutproduktet – og endda med relativt få midler og ressourcer.

De små justeringer, der gjorde forskellen

Da Bydelsplan for Sønderbro nærmede sig et relativt færdigt stadie, sendte vi planen til de forskellige afdelinger i Teknik og Miljø for at kvalitetssikre de emner, som berører andre fagligheder. Vi fandt det også naturligt at sende planen omkring vores kontaktperson fra Job og Velfærd, da vi netop havde formuleret sundhedsinitiativer i planen. Den feedback blev givende.

Vi fik bl.a. konkrete input til justeringer af formuleringer, der kunne sikre, at den forebyggende sundhedsindsats og sundhedsbegrebet stod tydeligere frem i planen. Det medførte justeringer i måden, vi formulerede og tænkte fællesskaber, grønne områder, sikre stiforbindelser og meget mere som tiltag, der ikke kun er planfaglige, men i høj grad også bidrager til at styrke borgernes fysiske og mentale sundhed.

Samarbejdet med sundhedsområdet betød, at sundhed gik fra at være et enkeltstående afsnit om nære sundhedstilbud til at blive et gennemgående tema i hele bydelsplanen. Med en bred sundhedsforståelse satte vi fokus på, hvordan de fysiske rammer i hverdagen kan understøtte både fysisk og mental sundhed – fra stier og grønne områder, der inviterer til at gå eller cykle, til tilgængelige mødesteder, der styrker fællesskaber og kan modvirke ensomhed.

Det krævede ikke nødvendigvis nye indsatser, men i høj grad små justeringer i planens formuleringer og en øget bevidsthed om sundhedsperspektivet i bydelens udvikling. På den måde blev sundhed en integreret del af bydelsplanen, som kan bringes i spil på tværs af fagområder, direktørområder og politiske dagsordener.

Fakta om bydelsplanen

- Politisk igangsætning, januar 2025
- Behandling af forslag, maj 2026
- Offentlig høring, medio maj til medio august 2026
- Forventet vedtagelse, november 2026

Bydelsplanen kan efter vedtagelsen læses på helhedsplaner.horsens.dk

Tre råd til andre kommuner

I dag virker mange af erfaringerne lidt banale, men i en hverdag, hvor vi som planlæggere ikke er vant til at indtænke sundhedsbegreber og -tankegange, er det essentielt at opbygge et samarbejde med kolleger fra fagområder, som ikke er en del af en planafdelings hverdag og vidensgrundlag. Her følger tre råd, baseret på vores erfaringer:

1. Tag en tidlig dialog med kolleger bredt i organisationen – og ræk bredt ud for at få fat i de rigtige. Nogle snakker I måske kun med én gang, mens andre relationer viser sig at være særdeles frugtbare.

2. Følg op, og spar med nøgleaktører i jeres organisation undervejs – ofte opstår gode synergieffekter gennem dialogen – jeres planproces kan netop være den løftestang, andre fagområder mangler for at få fondsmidler eller omsætte en vision til fysiske tiltag, der kan handles på. Dertil skal I huske at sikre det nødvendige råderum, så jeres interne kerneaktører kan bidrage med input og justeringer, så tidsplanen ikke skrider.

3. Brug de interne kerneaktører i jeres organisation aktivt. Overvej, om afsnit, fraser eller andet kan udfærdiges af andre fagligheder og kvalificeres i planafdelingen.

Fysiske rammer for folkesundhed

Fysiske omgivelser påvirker vores sundhed hver eneste dag. De har betydning for, hvor meget vi bevæger os, hvordan vi møder andre mennesker, og hvordan vi trives mentalt. Derfor kan planlægning være et vigtigt redskab til både forebyggelse og sundhedsfremme.

Men hvilke sammenhænge er der egentlig evidens for? Og hvordan omsætter man viden om sundhed til konkrete mål, virkemidler og løsninger i kommuneplaner, lokalplaner og byudvikling?

07.12.2026

Sted
SDU (Syddansk Universitet)
5230 Odense

På dette kursus får du den nyeste forskningsbaserede viden om sammenhængen mellem det fysiske miljø og folkesundheden.

Samtidig får du konkrete redskaber til at arbejde med sundhed i planlægningen og erfaring med at omsætte viden til handling gennem praksisnære cases.

Hør **Jasper Schipperijn, Nina Goldman** og **Ulrika Stigsdotter** præsentere den nyeste viden om sammenhængen mellem sundhed og fysiske omgivelser.

På kurset får du

- Indblik i forskning om sammenhængen mellem fysisk miljø, sundhed og trivsel
- Overblik over, hvad vi ved, og hvor evidensen fortsat er begrænset
- Konkrete planlægningsgreb, der kan understøtte fysisk aktivitet, fællesskab og mental trivsel
- Stærkere argumenter for at arbejde med sundhed i planlægningen
- Erfaring med at omsætte sundhedsviden til planlægning gennem tværfagligt case-arbejde

Kurset veksler mellem oplæg fra førende forskere og praktikere samt hands-on arbejde med konkrete planlægningsudfordringer.

Dansk Byplanlaboratorium

Tilmeld dig på byplanlab.dk

Fra beton til fællesskaber

New European Bauhaus i praksis

Hvordan omsættes New European Bauhaus' ambitioner om bæredygtighed, inklusion og æstetik til byudvikling i praksis? På et Policy Lab i Rom delte byer fra hele Europa erfaringer, mens projekter fra Aarhus og Rom viste, hvordan eksisterende bygninger kan danne ramme om nye fællesskaber og styrket trivsel.

Af **Mads Møller Angelsø,**
projektleder, Dansk Byplanlaboratorium – det danske kontaktpunkt for European Urban Initiative

Hvordan skaber man byområder, der både er bæredygtige, sociale og attraktive at bo i? Det spørgsmål var omdrejningspunktet, da repræsentanter fra europæiske byer, forskningsmiljøer og EU-institutioner i juni mødtes i Rom til dialog med Europa-Kommissionen og et Policy Lab under New European Bauhaus. Her blev konkrete erfaringer med byomdannelse delt, og et fælles billede trådte frem: Fra Aarhus til Roms udkant kobles modernistisk og brutalistisk arkitektur med nye greb om mental sundhed og trivsel.

Byomdannelse på den europæiske dagsorden

Under de to arrangementer i Rom var fokus rettet mod en voksende udfordring, som mange europæiske byer står over for: hvordan eksisterende byområder kan udvikles uden at øge ressourceforbruget, forstærke sociale skel eller miste lokale fællesskaber.

Deltagerne fik samtidig mulighed for at give input til Europa-Kommissionens videre arbejde, EU's udøvende institution med ansvar for at foreslå lovgivning og gennemføre politikker. Dialogens formål var at identificere fælles udfordringer og udveksle erfaringer om blandt andet transformation af eksisterende bygninger og byggerier, langsigtede investeringer i sociale og betalelige boliger samt strategier for mere bæredygtig byudvikling.

Når bæredygtighed, inklusion og æstetik mødes

Parallelt med dialogen blev der afholdt et Policy Lab under initiativet New European

Finansieret af Den Europæiske Union

Studiebesøg til Vigne Nuove for at lære af erfaringer fra projektet Generation Z (We-Z), der skal fremme mental sundhed for områdets indbyggere. FOTO: EUI

Bauhaus, et workshopbaseret format over et par dage, hvor byer og eksperter mødes for at dele erfaringer fra konkrete projekter og sammen finde ud af, hvad der virker i praksis, så andre byer kan lære af det.

New European Bauhaus' ambition er at forene tre principper: bæredygtighed, inklusion og æstetik. Målet er at omsætte værdierne til konkrete løsninger i byernes hverdagsrum fra boligområder og parker til kulturinstitutioner og offentlige mødesteder.

Med afsæt i cases fra Egaleo i Athen-området, Monaghan i Irland, München, Lorca i Spanien, Rom og Aarhus blev der udvekslet erfaringer mellem praktikere, forskere og beslutningstagere om konkrete byprojekter. Fælles for drøftelserne var ønsket om byer, hvor klima, sociale hensyn og arkitektur spiller sammen frem for at stå i modsætning til hinanden.

Aarhus forbinder arkitektur og trivsel

Et af de projekter, der blev fremhævet, var ImperfectCity fra Aarhus. Projektet tager udgangspunkt i en udfordring, som mange europæiske byer deler: stigende mistrivsel blandt unge. Samtidig undersøger det, hvordan eksisterende bygninger kan få nyt liv frem for at blive revet ned.

ImperfectCity i Aarhus viser, hvordan New European Bauhaus' principper om inklusion, æstetik og bæredygtighed kan omsættes til konkret byudvikling. Gennem kunstprojekter, samskabelse og borgerinddragelse styrker projektet fællesskaber og lokal deltagelse. Samtidig ses den eksisterende brutalistiske arkitektur som en ressource, der kan skabe identitet og tilhørsforhold. Ved at transformere frem for at rive ned bidrager projektet til både miljømæssig og social bæredygtighed.

I centrum står KulturhusBunkeren den tidligere Journalisthøjskole i Skejby fra 1972. Den markante betonbygning transformeres nu til et fællesskabshus for beboere og erhverv i området Margrethebjerg.

Visionen er at bygge bro mellem unges mentale sundhed og den brutalistiske arkitektur. Bag initiativet ligger erkendelsen af, at flere unge oplever angst, ensomhed og psykiske udfordringer, og at byens fysiske rammer kan spille en aktiv rolle i at skabe fællesskab og deltagelse.

KulturhusBunkeren er den tidligere Journalisthøjskole i Skejby fra 1972, der nu transformeres til et fællesskabshus.
FOTO: MADS MØLLER ANGELSØ

Projektet ledes af Aarhus Kommune med 37 mio. kr. i støtte fra European Urban Initiatives Innovative Actions-pulje.

KulturhusBunkeren skal fungere som et sted, hvor forskellighed får plads, og hvor de rå betonflader og den eksisterende arkitektur bevares som en aktiv del af oplevelsen. Omkring bygningen udvikles samtidig en 2,5 kilometer lang oplevelsessti, der forbinder området med Vestereng og tilbage igen. Langs ruten etableres skulpturer, fuglebade, insektmiljøer, udkigspunkter og opholdssteder, mens keramiske fugle skal fungere som wayfinding gennem landskabet.

Målet er ikke kun at skabe et lokalt projekt i Aarhus, men at udvikle en model, der kan overføres til andre europæiske byer. Derfor indgår der også såkaldte

Finansieret af
Den Europæiske Union

FOTO: EUI

transfer-partnere fra Heerlen i Holland, Dunaújváros i Ungarn og Fundão i Portugal. De følger projektet tæt for at kunne lære af erfaringerne og bringe dem ind i egne byer gennem gensidig vidensdeling.

Fra boligkompleks til Healing Community

Mens Aarhus arbejder med genbrug af eksisterende arkitektur og nye fællesskaber, arbejder Rom med en lignende tilgang, hvor byudvikling også kobles til sociale udfordringer og mental sundhed.

I den nordøstlige periferi af den italienske hovedstad ligger boligområdet Vigne Nuove – et socialt boligkompleks fra 1970'erne præget af rå betonarkitektur og synlige tegn på slid. Mellem de store boligblokke ligger fællesarealer og opholdsrum, som mange steder fremstår tomme og forfaldne.

Fællesfaciliteter har mistet deres funktion gennem årene, og lokaler er blevet ulovligt omdannet til boliger. Samtidig bor mange fortsat gerne i området, fordi lejlighederne er rummelige. Netop de nedslidte fællesarealer er udgangspunktet for projektet Wellbeing of Generation Z (We-Z), som deltagerne besøgte i forbindelse med Policy Lab.

Projektet tager udgangspunkt i en stigende udfordring i mange europæiske byer: unges mentale sundhed. Fokus er særligt på angst, depression og andre psykiske lidelser, som i stigende grad præger hverdagen.

Tilgangen adskiller sig fra klassiske sundhedsindsatser. I stedet for udelukkende at fokusere på behandling undersøger projektet, hvordan byudvikling kan bruges forebyggende. Idéen er, at omgivelser påvirker trivsel, og at bedre byrum kan styrke både fællesskab, tilhørsforhold og handlekraft.

Projektet arbejder blandt andet med etableringen af et "Healing Community" bestående af 60 lokale, som sammen er med til at udvikle området gennem co-design og lokale aktiviteter.

Den fysiske transformation er blevet indledt med etableringen af et living lab i Vigne Nuove, der fungerer som ramme for workshops og fælles designprocesser. Her har deltagerne blandt andet arbejdet med samskabelsen af den grønne korridor Progressive Park, som forbinder området med den nærliggende bydel Tufello.

Parken skal både forbedre forbindelser i byen og skabe nye mødesteder, særligt for unge. Samtidig udvikles dele af boligområdet i samarbejde med beboere gennem aktiviteter som street art og løft af de offentlige rum i bygningskomplekset. Sideløbende indsamles lokale fortællinger og historiske arkiver for at styrke beboernes tilknytning til området og skabe en fælles identitet.

En fælles europæisk retning

På tværs af præsentationerne i Rom tegnede der sig et fælles billede. Uanset om udgangspunktet er brutalistiske betonbyggerier i Aarhus eller sociale boligkomplekser i Rom, kredser projekterne om de samme grundlæggende spørgsmål: hvordan skaber man rammer om fællesskaber, hvordan styrker vi trivsel, og hvordan udvikler vi eksisterende byområder uden at miste deres historie?

Svarene er stadig under udvikling. Men møderne i Rom viste, at Europas byer i stigende grad søger løsninger, hvor bæredygtighed, social sammenhængskraft og arkitektonisk kvalitet ikke står i modsætning til hinanden, men bliver gensidige forudsætninger.

Deltag i et Policy Lab og udvid dit europæiske netværk

Et Policy Lab er et forum for vidensdeling, erfaringsudveksling og netværk mellem byer og andre aktører, der arbejder med byudvikling. Deltagelse er gratis, og på European Urban Initiatives hjemmeside kan du finde aktuelle Policy Labs og holde dig opdateret om kommende aktiviteter: www.urban-initiative.eu

Når sundhed bliver et hensyn for alle

– sådan fik Utrecht integreret sundhed i byplanlægningen

I et årti har Utrecht arbejdet målrettet med at integrere sundhed i kommunens planlægning, og ansvaret for borgernes sundhed og trivsel deles af alle kommunens forvaltninger. Byens erfaringer udgør en værdifuld læring for planlæggere, der ønsker at omsætte ambitioner om Health in All Policies til praksis.

Af **Mads Møller Angelsø,**
projektleder, Dansk Byplanlaboratorium

Oversat af a1kommunkation

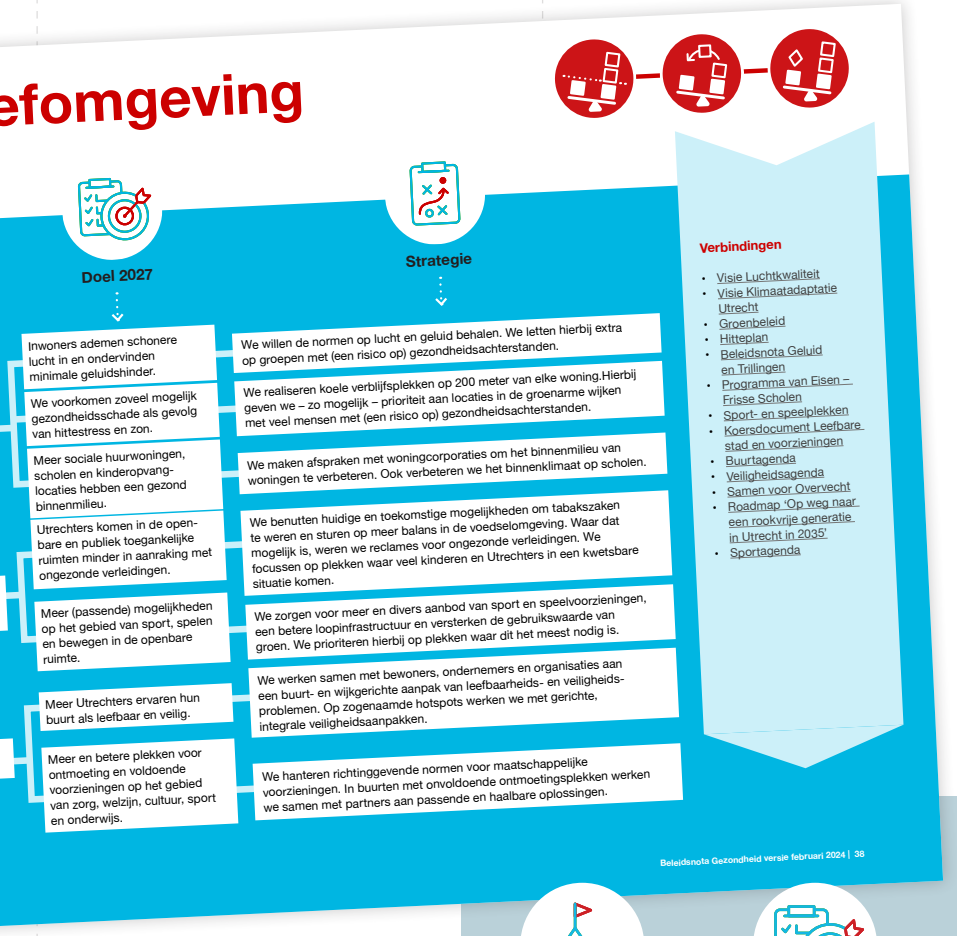
Hvad sker der, hvis vi ikke blot vurderer byplanlægningens beslutninger ud fra deres indvirkning på mobilitet, klima, boliger eller økonomisk vækst, men også ud fra deres indvirkning på sundheden?

Det spørgsmål har Utrecht testet i praksis i en periode på over ti år. Frem for at behandle sundhed som en dagsorden udelukkende for hospitaler eller sundhedstilbud har den hollandske by systematisk integreret sundhedsmæssige mål i sine planlægnings-, udviklings- og styringsprocesser.

Tilgangen tager udgangspunkt i Health in All Policies-princippet (HiAP), som anerkender, at sundhedsmæssige effekter ikke blot bliver påvirket af behandling og pleje, men også af de miljøer, hvor folk bor, arbejder, transporterer sig og interagerer. For planlæggere, der ønsker at omsætte ambitionerne om urban sundhed til konkrete handlinger, er Utrecht en vigtig påmindelse: Succes afhænger ikke bare af individuelle projekter, men i høj grad af styringskæder, administrative rutiner og dagligt samarbejde på tværs af sektorer.

Da sundhed blev et emne i planlægningen

Som mange andre byer står Utrecht over for flere forskellige udfordringer på samme tid. Emner som befolkningstilvækst, efterspørgsel på boliger, klimatilpasning og social ulighed står i kø for at få politikernes opmærksomhed og blive tildelt ressourcer. Byens svar har været at se på sundhed som et samlende mål frem for et separat policy-område.

efomgeving

Doel 2027

Strategie

Verbindingen

- Visie Luchtkwaliteit
- Visie Klimaatadaptatie Utrecht
- Groenbeleid
- Hitteplan
- Beleidsnota Geluid en Trillingen
- Programma van Eisen – Frisse Scholen
- Sport- en speelplekken
- Koersdocument Leefbare stad en voorzieningen
- Buurtagenda
- Veiligheidsagenda
- Samen voor Overvecht
- Roadmap 'Op weg naar een rookvrije generatie in Utrecht in 2035'
- Sportagenda

Doel 2027	Strategie
Inwoners ademen schonere lucht in en ondervinden minimale geluidshinder.	We willen de normen op lucht en geluid behalen. We letten hierbij extra op groepen met (een risico op) gezondheidsachterstanden.
We voorkomen zoveel mogelijk gezondheidsschade als gevolg van hittestress en zon.	We realiseren koele verblijfsplekken op 200 meter van elke woning.Hierbij geven we – zo mogelijk – prioriteit aan locaties in de groenarme wijken met veel mensen met (een risico op) gezondheidsachterstanden.
Meer sociale huurwoningen, scholen en kinderopvang-locaties hebben een gezond binnenmilieu.	We maken afspraken met woningcorporaties om het binnenmilieu van woningen te verbeteren. Ook verbeteren we het binnenklimaat op scholen.
Utrechters komen in de openbare en publiek toegankelijke ruimten minder in aanraking met ongezonde verleidingen.	We benutten huidige en toekomstige mogelijkheden om tabakszaken te weren en sturen op meer balans in de voedselomgeving. Waar dat mogelijk is, weren we reclames voor ongezonde verleidingen. We focussen op plekken waar veel kinderen en Utrechters in een kwetsbare situatie komen.
Meer (passende) mogelijkheden op het gebied van sport, spelen en bewegen in de openbare ruimte.	We zorgen voor meer en divers aanbod van sport en speelvoorzieningen, een betere loopinfrastructuur en versterken de gebruikswaarde van groen. We prioriteren hierbij op plekken waar dit het meest nodig is.
Meer Utrechters ervaren hun buurt als leefbaar en veilig.	We werken samen met bewoners, ondernemers en organisaties aan een buurt- en wijkgerichte aanpak van leefbaarheids- en veiligheids-problemen. Op zogenaamde hotspots werken we met gerichte, integrale veiligheidsaanpakken.
Meer en betere plekken voor ontmoeting en voldoende voorzieningen op het gebied van zorg, welzijn, cultuur, sport en onderwijs.	We hanteren richtinggevende normen voor maatschappelijke voorzieningen. In buurten met onvoldoende ontmoetingsplekken werken we samen met partners aan passende en haalbare oplossingen.

Beleidsnota Gezondheid versie februari 2024 | 38

Utrecht Kommunes model for et sundt levemiljø

Modellen illustrerer, hvordan langsigtede ambitioner omsættes til konkrete mål og strategier. Visionen er at skabe et sundere og mere bæredygtigt bymiljø gennem indsatser inden for miljø-faktorer, sunde levevaner og social trivsel. Figuren er hentet fra *Gemeente Utrechts politiknotat Beleidsnota Gezondheid 2024* (Sundhedsnotat 2024).

Eksempel: Sunde levevaner

Ambition
De fysiske omgivelser understøtter sunde leve-vaner.

Mål
Flere (passende) muligheder inden for sport, leg og bevægelse i det offentlige rum.

Strategi
Vi sørger for et større og mere varieret udbud af sports- og legefaciliteter, en bedre ganginfrastruktur og styrker den rekreative værdi af grønne områder. Vi prioriterer her de steder, hvor behovet er størst.

Det sunde byliv er blevet en strategisk, styrende ramme, der samler byplanlæg-ning, transport, miljøforvaltning og socialpolitik, men hvorfor?

"En af de mest markante indsigter var de store udsving i sundhedstilstanden mel-lem de forskellige bydele. I nogle tilfælde var forskellen i forventede sunde leveår helt op til 15 år. Både sociale og fysiske faktorer bidrog til den store ulighed, og dét blev en stærk drivkraft for, at vi valgte HiAP-tilgangen, der også inkluderer større fokus på sundhed i byplanlæg-ningen," fortæller Inge Janssen, rådgiver for sunde leve- og bymiljøer i Utrecht.

Utrechts arbejde med sundhed bygger på en forståelse af, at sundhed i høj grad skabes gennem hverdagsliv og adfærd frem for alene gennem lægefaglige tiltag. Den brede sundhedsforståelse er blevet central i byens planlægningskultur. Rationalet er ret ligetil: Fysisk inaktivitet, høje temperaturer, luftforurening og ulige adgang til rekreative muligheder påvirkes af byens udformning. Hvis beslutninger inden for byplanlægning bidrager til disse udfordringer, kan de også blive en del af løsningen.

Fra silotænkning til et fælles ansvar
Et afgørende vendepunkt opstod omkring 2015. I forbindelse med en kommunal omstrukturering blev nogle af ansvarsom-råderne, som tidligere lå hos de regionale sundhedsmyndigheder, overført direkte til kommunen. Det gav mulighed for at gentænke, hvordan sundhedsfaglig ekspertise kunne understøtte byplanlæg-ningen.

Resultatet blev etableringen af et team for Sunde levemiljøer: Gezonde Leefomge-ving– GLO. Teamet er organiseret i kom-munens sundhedsforvaltning og består af fem specialister, der har til opgave at yde rådgivning i forbindelse med betydelige planlægnings-, udviklings- og policy-for-slag på tværs af kommunen.

Frem for at arbejde som en parallel vur-deringsmyndighed fungerer GLO som en indlejret rådgivningsenhed. Formålet er at sikre, at sundhedshensyn bliver en del af den almindelige planlægningsproces frem for at være et ekstra krav, der tilføjes i projektets sene udviklingsstadier.

Det organisationsdesign har vist sig at være værdifuldt. GLO har hjulpet med at bygge bro gennem fælles processer, ensartede mål og dagligt samarbejde på

FOTO: Y. L. LEW

tværs af forvaltninger. Sundhed betragtes ikke længere som en enkelt sektors ansvar. Det er blevet et fælles kommunalt hensyn.

Et uundgåeligt emne

Et afgørende element i Utrechts model er, at rådgivning om sundhed er indlejret i formelle beslutningsprocesser. Alle dokumenter med væsentlig betydning for planlægningen af byens rum skal, inden de sendes videre til politisk godkendelse, indeholde et afsnit, der opsummerer GLO-teamets rådgivning. Det gælder både visioner for byens rum, rammer for byudvikling, notater om design og plangodkendelser. Og det betyder, at sundhedshensyn nu er vanskelige at komme udenom.

I praksis er der tale om en ændring af hele organisationens adfærd. Projektteams ved, at sundhedshensyn bliver en del af den formelle vurderingsproces – og det er med til at fremme, at de går tidligere i gang med dialogen om integreringen af disse. Modellen sikrer også, at politikerne kan stilles til ansvar. Beslutningstagerne modtager dokumenteret sundhedsfaglig rådgivning sideløbende med viden om planlægning, økonomi, mobilitet og miljømæssige konsekvenser.

"På denne måde indlejrer og formaliserer vi vores langsigtede ambitioner på tværs af hele organisationen Det skridt har gjort

> I nogle tilfælde var forskellen i forventede sunde leveår helt op til 15 år. Både sociale og fysiske faktorer bidrog til den store ulighed, og dét blev en stærk drivkraft for, at vi valgte HiAP-tilgangen, der også inkluderer større fokus på sundhed i byplanlægningen.
>
> **Inge Janssen**
> Rådgiver for sunde leve- og bymiljøer, Utrecht

det meget nemmere at sikre, at sundhedsmæssige ambitioner og anbefalinger bliver taget alvorligt i de interne processer og integreres i alle de store byplanlægningsprojekter. Det hjælper også politikerne med at træffe transparente beslutninger, når der er svære afvejninger på spil i et projekt – så sikrer vi, at den sundhedsmæssige påvirkning ikke bliver overset," påpeger Inge Janssen.

Hvad kigger teamet på?
GLO-teamets arbejde rummer både sundhedsbeskyttende og sundhedsfremmende elementer. Sundhedsbeskyttelse har fokus på at reducere ydre påvirkninger som miljømæssige risici, bl.a. luftforurening, støjgener, høje temperaturer, miljømæssige gener og sikkerhedsspørgsmål. Sundhedsfremme er derimod et fokus på at skabe miljøer, der muliggør sundhedsfremmende adfærd og stærkere sociale bånd.

De typiske overvejelser omfatter bl.a. adgang til grønne områder, muligheder for at gå og cykle, adgang til sport og rekreative arealer, kvaliteten af de offentlige arealer, tilgængelighed for forskellige befolkningsgrupper, muligheder for social interaktion og sammenhæng i lokalområdet og adgang til daglige serviceydelser og faciliteter.

Det underliggende spørgsmål er ikke blot, hvorvidt en udvikling opfylder de tekniske krav, men hvorvidt den bidrager positivt til beboernes trivsel på langt sigt.

Opbygning af en samarbejdskultur
Institutionelle procedurer er ikke i sig selv nok til at forklare Utrechts succes. Det har været mindst lige så vigtigt at udvikle en samarbejdsorienteret kultur på tværs af kommunale forvaltninger. I projekter med særligt væsentlige sundhedsmæssige implikationer er GLO's rådgivere aktive medlemmer af tværfaglige projektteams frem for blot at fungere som faglige rådgivere. Via den gentagne interaktioner med byplanlæggere, mobilitetseksperter, miljøeksperter og projektledere er der opstået et fælles sprog omkring sundhed og livskvalitet.

Det er måske en af de vigtigste erfaringer fra Utrecht: Integrationen af sundhed i planlægningen kræver løbende interaktion mellem faggrupper frem for lejlighedsvise konsultationer.

Fra projektbaseret ambition til systemisk forandring
Næsten ti år efter oprettelsen af GLO-teamet er principperne bag arbejdet med sunde levemiljøer blevet en fast del af planlægningspraksissen i Utrecht. Kommunen arbejder nu med at styrke tilgangen via mere formaliserede normer, designprincipper og standarder, mens man øger investeringerne i sundhedsfremmende tiltag til flere udviklingsprojekter. Der er også særlig opmærksomhed på at forbedre sundhedstilstanden i de eksisterende bydele, hvor uligheden ofte stadig er mest synlig.

Da jeg spurgte Inge Janssen, rådgiver inden for Healthy Living Environments, hvad den vigtigste læring var fra hendes erfaring med at indarbejde sundhed i byplanlægningen, påpegede hun vigtigheden af at blive involveret tidligt i processen:

"Sørg for at blive involveret tidligt i processen, for det er her, de centrale ambitioner defineres. Beslutninger om antallet af boliger, bygningernes placering og den overordnede planløsning er ofte afgørende for, hvor sunde omgivelserne og boligerne ender med at være. Når først de grundlæggende beslutninger er truffet, bliver det meget vanskeligere at få indflydelse på de sundhedsmæssige effekter."

For planlæggere sætter Utrecht spot på en vigtig faktor. Integrationen af sundhed opstår ikke, blot fordi enkelte projekter prioriterer borgernes velbefindende. Den opstår, når styringsstrukturer, administrative procedurer og organisationskulturer konsekvent kræver, at sundhedsmæssige hensyn adresseres. I Utrecht har de forvandlet HiAP fra en strategisk ambition til en operationel planlægningsmodel.

Gode byrum får os til at gå – og mødes

Levende byer opstår ikke af sig selv. Når fortove, opholdsrum, kryds og forbindelser prioriteres højere i planlægningen, bliver det lettere at gå, mødes og opholde sig i byen. Resultatet er ikke kun mere gang, men også bedre sundhed, større tilgængelighed og stærkere lokale fællesskaber.

Af **Sia Kirknæs,** arkitekt, Københavns Kommune, bestyrelsesmedlem i Fodgængerforbundet, og **Annette Kayser,** by- og mobilitetsplanlægger, forperson for Fodgængerforbundet

At gå er en grundlæggende menneskelig adfærd, og næsten alle mennesker er fodgængere i større eller mindre grad. Som fodgængere bevæger vi os relativt langsomt gennem byen, hvilket giver os mulighed for at opleve byens detaljer, sanse vores omgivelser og møde andre mennesker.

Vi kan lægge mærke til arkitekturens materialer og former, bylivets aktiviteter, lysets skift på facaderne og de små interaktioner, der opstår mellem mennesker. På den måde bliver gang ikke blot en måde at komme fra et sted til et andet på, men også en måde at opleve, forstå og interagere med byen på.

Fortovet er også forebyggelse

Gang spiller også en væsentlig rolle i sundhedsfremmende byplanlægning, da det at gå fremmer fysisk aktivitet og bidrager til at forebygge livsstilssygdomme. Ved at prioritere gåvenlige byrum, sammenhængende fortovsnetværk og korte afstande mellem boliger, arbejdspladser og offentlige funktioner kan byplanlægningen understøtte en mere aktiv hverdag. Samtidig kan gode forhold for fodgængere bidrage til øget mental trivsel, social interaktion og en mere bæredygtig byudvikling.

Byens rum skal være tilgængelige for alle

Derfor er det vigtigt, at vi arbejder helhedsorienteret og med principperne for

Rantzausgade på Nørrebro byder på brede fortove, opholdsmuligheder og grønne elementer, der understøtter både bevægelse og byliv.
FOTO: SIA KIRKNÆS

universelt design, som tager udgangspunkt i, at mennesker har forskellige og skiftende fysiske, kognitive og sanselige funktionsevner gennem livet. I byrumsdesign handler det ikke om særskilte løsninger til bestemte brugergrupper, men om at skabe inkluderende miljøer, hvor mennesker på tværs af alder, mobilitet og sociale forudsætninger kan færdes, opholde sig og deltage i bylivet på lige vilkår. Kvaliteten af fodgængermiljøet afhænger af, om den gående trafik prioriteres højt, og om alle kan færdes sikkert, selvstændigt og på lige vilkår. Tilgængelighed, universelt design og menneskelig skala skal derfor tænkes sammen i udviklingen af byens fodgængermiljøer.

Bilernes forspring præger stadig byerne

Byplanlægningen giver gode muligheder for at påvirke byens liv og menneskers daglige rutiner i den retning, vi ønsker. Det er tidligere set, hvordan planlægningen har fremmet bilernes vilkår.

Siden er det også set, at en prioritering af cykelplanlægning har ført til mere cykling. I tiden efter bilens indtog er det samme sjældent set inden for gangplanlægning.

Her har fokus traditionelt været at lave gågader i de mest centrale dele af byerne og ellers i høj grad lade fodgængere bevæge sig på den kørende trafiks præmisser.

Et velfungerende fodgængermiljø

Et velfungerende fodgængermiljø gør det muligt for alle at færdes sikkert, trygt og selvstændigt – uanset alder og funktionsevne. Det forudsætter sammenhængende gangforbindelser, sikre krydsninger, jævne belægninger og tilstrækkelig plads til fri bevægelse.

Strategiske mål for gang

- **Københavns Kommuneplan 2024:** Mål om, at 25 % af alle ture skal ske til fods.
- **Aarhus' mobilitetsplan 2024:** Det samlede antal ture til fods skal fastholdes i 2030.
- **Aalborgs Kommuneplan:** Mennesker skal prioriteres over bil i Aalborg Midtby.

Gang skal have en plads i planerne
For at arbejde hen mod byer, der er indrettet mere til mennesker, skal hensyn til gående, byliv og sammenhænge i hverdagslivet indarbejdes i prioriteringerne af de fysiske rammer i byernes planlægning.

Det kræver, at der arbejdes strategisk med at indarbejde og synliggøre gang i både de overordnede planer, f.eks. kommuneplaner og mobilitetsplaner, og de konkrete projekter, der gennemføres.

Flere kommuner sætter mål for gang
De senere år har især de større byer arbejdet med at sætte mål for gang i de politiske planer og strategier. Det viser sig også i de mobilitetsplaner, som mange byer udarbejder.

Her er fokus på at udvikle levende byer, hvor mennesker har lyst til at opholde sig, og der indgår løsninger som hastighedsbegrænsninger, cirkulationsplaner og 15-minuttersbyer.

Samtidig er der i en del af landets kommuneplaner fokus på at løse miljøproblemer og sundhedsudfordringer.

Eksempelvis har Københavns Kommuneplan 2024 og Odenses Kommuneplan 2024-2036 tydelige koblinger mellem fodgængernes vilkår, trafiksikkerhed, mobilitet og byliv.

Små greb kan gøre en stor forskel
Samtidig med indarbejdelse af målsætninger for gang i kommunernes overordnede planer, som eksempelvis kommuneplaner og mobilitetsplaner, kan kommuner arbejde med at fremme gang i de lokale løsninger. Her følger en række eksempler på fysiske greb, der kan forbedre fodgængerforholdene

Tåsinge Plads på Østerbro er et grønt mødested med stier, træer og beplantning, der giver gode rammer for ophold og bevægelse.
FOTO: SIA KIRKNÆS

med forskellige grader af omfang og anlægsarbejde, så det tilpasses det konkrete byrums forhold. Det handler om små, strategiske ændringer, der gør det tryggere, mere behageligt og lettere at bevæge sig til fods.

1. **Organisering af inventar og cykelparkering**
   Flyt udeservering, skilte, cykelstativer, affaldskurve og andet inventar væk fra den primære ganglinje. Saml dem i tydelige zoner.
   Effekt: Færre forhindringer og bedre fremkommelighed for fodgængere.

2. **Bedre skiltning for gående**
   Opsæt små vejvisere med gåafstande og retninger til stationer, parker, pladser og lokale funktioner.
   Effekt: Lettere orientering og mere overskuelige gangruter.

3. **Siddepladser langs gangruter**
   Opsæt bænke, siddekanter eller enkelte stole på strategiske steder, f.eks. ved busstoppesteder, torve og lange fortovsstrækninger.
   Effekt: Bedre tilgængelighed for ældre, børn og personer med begrænset mobilitet.

4. **Små grønne elementer**
   Tilføj plantekummer, mindre træer eller grønne lommer, hvor der er overskydende belægningsareal. Sørg for, at de ikke indsnævrer den frie ganglinje.
   Effekt: Grønnere omgivelser, mere skygge og en bedre gåoplevelse.

5. **Hjørneudvidelser ved kryds**
   Udvid fortovshjørnet med enkle fysiske elementer, f.eks. kantstensfremspring eller pullerter, da de både kan beskytte fodgængere og gøre krydsningen kortere, så fodgængere skal krydse en kortere afstand, og bilister får bedre overblik over krydsende mennesker.
   Effekt: Kortere krydsninger, bedre oversigtsforhold og tryggere forhold for gående.

6. **Små forbedringer af belægningen**
   Etablér niveaufri overgange, og brug taktile felter ved krydsninger, hvor det er relevant. Udbedr løse fliser, huller og ujævnheder. Effekt: Mere sikker og tilgængelig gang for alle.

7. **Bedre belysning**
   Forbedr belysningen på pladser, gader, stier, underføringer, stoppesteder og mørke forbindelser mellem boligområder. Ret lyset mod gangarealer og krydsningspunkter, så ruten opleves mere overskuelig.
   Effekt: Øget oplevet tryghed, bedre orientering og synlighed i trafikken.

ANNONCE

Dansk Byplanlaboratorium

Byplan Nyt kommer tre gange om året ...

... men du kan følge med online hele tiden

Få adgang til nyheder, spændende projekter og faglig inspiration inden for planlægning af by og land.

Hos Dansk Byplan-laboratorium får du **viden, konkrete værktøjer** og **et fagligt netværk** med kollegaer, der arbejder med planlægning på alle niveauer.

Få nyheds-brevet direkte i din indbakke

Følg os på LinkedIn her

Dansk Byplanlaboratorium

Tak til vores tilskudsgivere

Tak til de 86 kommuner samt de private virksomheder og institutioner, der støtter os gennem deres tilskud.

Uden jeres støtte ville Dansk Byplanlaboratorium ikke kunne være det sted, hvor vi sammen samler, udvikler og deler viden om planlægning af både by og land.

Jeres bidrag gør det muligt for os at fremme helhedsorienteret planlægning gennem kurser, konferencer, udviklingsprojekter, netværk og Byplan Nyt.

Som tilskudsgiver får du adgang til den nyeste viden, rabat på kurser og konferencer, mulighed for skræddersyede kurser og jobannoncer på vores jobbørs – og ikke mindst bliver du en del af et stærkt fagligt fællesskab på tværs af kommuner, regioner, rådgivere og institutioner.

Læs mere om fordelene, og bliv tilskudsgiver på byplanlab.dk

Eller skriv til os på db@byplanlab.dk

Fysiske rammer for folkesundhed

07.12.2026

Hvilken sammenhæng er der mellem det fysiske miljø og sundhed: socialt, fysisk og mentalt? Hvad ved vi fra forskning virker? Og hvordan arbejder vi evidensbaseret med planlægning?

Dette kursus giver dig et forsknings-baseret afsæt til at arbejde med sundhed i planlægningen: Hvad ved vi virker og hvad er de gode argumenter for at arbejde med sundhed i plan-lægningen? Du møder faglige oplæg, tematisk fordybelse og praktisk casearbejde og du tager hjem med begreber og redskaber, du kan bruge dagen efter.

FOTO: SUNE PORSE CARLSEN

Arkitektonisk kvalitet i planlægning 27.01.27

På kurset "Arkitektonisk kvalitet i planlægning" undersøger vi, hvordan lokalplanlægning kan bruges aktivt til at definere, fastholde og fremme arkitektonisk kvalitet i udviklerprojekter. Med afsæt i både teori og konkrete cases arbejder vi med at identificere stedsspecifik kvalitet og omsætte den til præcise lokalplanbestemmelser, som kan håndhæves.

Økonomi i byudvikling

09–10.12.2026

Få indblik i udviklerens økonomi, boligmarkedets efterspørgsel og de lokale forskelle, der påvirker et byudviklingsprojekt. Kurset er for erfarne kommunale planlæggere, der arbejder med lokalplanlægning og udviklerprojekter. Du får et stærkere grundlag for at forhandle realiserbare løsninger, som skaber værdi for både kommunen og udvikleren. Det er særligt relevant for planlæggere i vækstkommuner, hvor kommunen har mulighed for at stille krav og forhandle med udviklere om projektets kvaliteter.

Gå på opdagelse i vores kurser og konferencer, eller tilmeld dig på byplanlab.dk

Skræddersyede kurser - Læring med udgangspunkt i jeres hverdag

Har I brug for at styrke den planfaglige viden og skabe fælles retning i jeres arbejde? Byplanlaboratoriet tilbyder skræddersyede kurser til kommuner, organisationer og andre, der arbejder med byplanlægning. Kurserne tager udgangspunkt i jeres konkrete opgaver og cases – og skaber fælles læring i den virkelighed, I står i.

Et skræddersyet kursus kan for eksempel handle om borgerinddragelse, lokalplaner, planstrategi, detailhandel, økonomi i planlægningen eller noget helt andet. Indholdet udvikles i samarbejde med jer og tilpasses jeres behov. Vil I styrke de planfaglige kompetencer i jeres organisation?

Så skriv til os på db@byplanlab.dk og hør nærmere om mulighederne.

Lokalplanlægning i praksis

28–29.04.2027

Hvordan omsætter man en vision til bestemmelser, kort og juridisk bindende rammer? På dette 2-dages kursus arbejder vi med lokalplanen som det centrale værktøj til at forme udviklingen af konkrete steder. Du får indsigt i de juridiske rammer, stedets betydning og de virkemidler, der gør lokalplanen til mere end blot et dokument.

Når planer og planlægning krydser grænser

Hvordan skaber vi planer, der bygger bro mellem forskellige interesser og finder løsninger på tværs af grænser?Byplanmødet 2026 samlede over 700 deltagere om et centralt spørgsmål: Hvad skal planlægning kunne i en tid præget af forandring, kompleksitet og behovet for nye former for samarbejde?

Af **Iben Møller,** projektleder,
Dansk Byplanlaboratorium

Hvordan planlægger vi for en virkelighed, der ikke følger kommunegrænser, sektoropdelinger eller stregerne på et kort? Det spørgsmål dannede rammen om Byplanmødet 2026, der i oktober samlede over 700 planlæggere, politikere, forskere og praktikere i Rødovre. Under overskriften Krydsfelter blev det undersøgt, hvordan planlægningen kan håndtere udfordringer, der opstår mellem klima, natur, fællesskaber og samfundsudvikling.

Det er ofte i krydsfelterne, at forskellige hensyn og interesser mødes. Derfor kredsede diskussionerne gennem begge dage om ét centralt spørgsmål: Hvad skal en plan kunne, når interesserne peger i hver sin retning?

Konferencen blev åbnet af Dansk Byplanlaboratorium sammen med borgmester Britt Jensen og stadsarkitekt Jesper Pagh fra Rødovre Kommune, der i år fejrer 125 års jubilæum.

At holde fast over tid

I årets åbningskeynote talte Mette Lis Andersen, rådgiver i strategisk byudvikling, om byplanlægningens dilemmaer og muligheder i en tid, hvor de største samfundsudfordringer ikke respekterer administrative grænser. Med afsæt i planlovens historiske betydning pegede hun på, hvordan planlægningen gennem årtier har været med til at sikre kvaliteter som sammenhængende byudvikling, adgang til kysterne og en klarere balance mellem by og land.

Jesper Pagh, der er stadarkitekt i Rødovre, bød velkommen til årets byplanmøde. FOTO: MORTEN DE FINE OLIVARIUS

Samtidig argumenterede hun for, at planlægningen i dag står ved en skillevej. Klimaudfordringer, naturkrise, stigende ulighed og boligspørgsmål krydser både kommunegrænser og faglige skel, mens planlægningen i højere grad er blevet præget af sektoropdeling, lokale interesser og konkurrence mellem kommuner. Ifølge Mette Lis kalder det på nye former for samarbejde, stærkere fælles visioner og et fornyet politisk engagement i udviklingen af byer og lokalsamfund.

Hun pegede blandt andet på Fingerplanen, snart 80 år, som et eksempel på en langsigtet, grænseoverskridende planlægning og efterlyste nye fælles rammer for håndtering af klima, natur, vand og boligudvikling. Spørgsmålet er ikke alene, hvad den enkelte kommune kan løse selv, men hvilke udfordringer der kræver fælles svar og nye samarbejdsformer mellem kommuner og stat.

Herefter delte Stéphane Bouissou, forsker og lokalpolitiker, erfaringer fra Mouans-Sartoux på Den Franske Riviera, hvor kommunen gennem flere årtier har arbejdet målrettet med at koble arealplanlægning og fødevaresystemer. Som modtræk til urbanisering og tab af landbrugsjord har kommunen blandt andet opkøbt arealer til kommunale landbrug, udvidet de beskyttede landbrugsarealer fra 40 til 112 hektar og planlagt at øge arealet til 160 hektar gennem den kommende kommuneplanrevision.

Mad er med andre ord ikke kun et spørgsmål om landbrug, men et

> Jeg er arkitekt. Og mit arbejde er langsomt. Det er sådan, jeg synes, jeg skaber mest værdi for vores samfund.

Byplanmødet bød på 12 sessioner på tværs af hele byen.
FOTOS: MORTEN DE FINE OLIVARIUS

> En bygnings værdi ligger ikke kun i dens kapitalværdi, men i den værdi, den har skabt for mennesker. De fester, den har holdt, og de liv, der har været forbi.

greb i planlægningen. I Mouans-Sartoux producerer en kommunal gård i dag størstedelen af de grøntsager, der bruges i skoler, daginstitutioner og en social dagligvarebutik, mens kommunen samtidig arbejder for at tiltrække nye landmænd og styrke borgernes egen fødevareproduktion.

Bouissou argumenterede for, at planlægning bør tage afsæt i lokale ressourcer som jord og vand og være med til at styrke fødevaresikkerhed, sundhed, klimaindsatser, biodiversitet og lokal robusthed. Erfaringerne fra Mouans-Sartoux viste, hvordan en plan, der holder over tid, kan skabe konkrete resultater for både landbrug, skoler og sundhed.

At samle interesser

Efter turen sydpå blev blikket rettet mod konkrete erfaringer med tværgående samarbejder. Med eksempler fra Trekantområdet Danmark, Udvikling Hærvejen og Køge Bugt Strandpark delte oplægsholdere erfaringer med både muligheder og udfordringer, når udvikling og planlægning går på tværs af kommuner, organisationer og interesser.

Selvom de tre samarbejder spænder fra turisme og landskaber til fysisk planlægning og kystudvikling, gik flere pointer igen. Fra Hærvejen lød det, at sammenhæng ikke opstår af sig selv, men er en organiseringsopgave, og at forskelligheder ikke skal ensrettes, men forbindes. I Trekantområdet blev det understreget, at mange opgaver ikke stopper ved kommunegrænsen, og at kommunerne ofte kan løfte mere i fællesskab end hver for sig. Her blev samarbejdet beskrevet som et fælles fundament for bæredygtig udvikling, vækst og fysisk planlægning på tværs af syv kommuner.

Fra Køge Bugt Strandpark blev relationernes betydning fremhævet. Her var budskabet, at opgaven skal stå over organisationerne, at stærke relationer kræver løbende vedligeholdelse, og at samarbejde på tværs også forudsætter viljen til at justere rammerne undervejs. Herefter spredte Byplanmødet sig ud over hele Rødovre.

I 12 faglige sessioner blev spørgsmålene mere konkrete: Hvordan får vi mere ud af de samme arealer? Hvordan planlægger vi for fremtidens boliger inden for plane-

tære grænser? Hvordan omsætter vi grønne strategier til konkrete resultater? Og hvordan skaber vi levende bymidter og attraktive lokalsamfund i en tid med store forandringer?

At ændre sig, når vi bliver klogere
Hvordan skal fremtidens planlægning se ud? På konferencens anden dag fik studerende og nyuddannede ordet, da de åbnede dagen sammen med Tina Saaby, direktør i Dansk Byplanlaboratorium. Et af bidragene viste, hvordan de store, bynære shoppingcentre kan omdannes til levende byområder med boliger, fællesskaber og blandede funktioner i stedet for at blive revet ned.

De studerende pegede på transformation og genbrug af det eksisterende som en central opgave. De fremhævede også værdien af forestillingsevnen i diskussionen om, hvor vi vil hen, hvad enten det handler om stigende havvand eller datacentre.

Senere udfordrede professor og forfatter Anders Søgaard deltagerne til at reflektere over teknologiens voksende rolle i planlægningen og over, hvordan faglige vurderinger, uenighed og det uforudsigelige fortsat kan få plads i en mere datadrevet verden.

En afslutning om det planlagte og det langsomme
Efter 17 faglige udflugter i og omkring Rødovre blev Byplanmødet afsluttet i Viften Kulturhus med musik, brandtaler og refleksioner over de temaer, der havde præget de to dage.

Først på talerstolen var Christoffer Gamborg Breitenbauch, byplanlægger i Københavns Kommune, der på egne vegne talte om forholdet mellem det planlagte og det uplanlagte. Med henvisning til debatten om højhuset på Langelinie advarede han mod for låste planer: "Vores viden kan have ændret sig. Vores værdier kan have ændret sig. Og måske har byen ændret sig. Så hvorfor skulle planen være den eneste ting, der ikke må ændre sig?"

Han opfordrede også planlæggerne til at være gavmilde med den faglige viden, de sidder med. For ifølge ham opstår konflikter ofte først, når borgerne opdager, hvad en plan konkret betyder for dem. Svaret er dog ikke blot mere borgerinddragelse, hvis den forbliver ensrettet kommunikation frem for dialog. "Jeg tror, vi skal noget andet – eller noget mere. Jeg tror, vi skal krydse en vidensgrænse," sagde han.

Derefter tog arkitekt Kathryn Larsen ordet og talte om forskellen mellem værdi og kapitalværdi og på værdien af det langsomme arbejde. Hun pegede på den ulige adgang til muligheder mellem hovedstadsområdet og landets mindre byer og landdistrikter. Samtidig fremhævede hun de værdier, der allerede findes lokalt, i foreninger, frivilligt arbejde og naboskab. Hendes eksempel var Eskilstrup Forsamlingshus på Falster. Hun købte huset, da det var udbudt som nedrivningsejendom, og har stiftet en forening med lokalsamfundet. I samarbejde med de lokale er der nu rejst over 1,4 millioner kroner til at bevare og udvikle det.

"Kapitalen skabte ikke værdien. Værdien begyndte at skabe kapitalen," lød det fra talerstolen, inden hun sluttede: "Jeg er arkitekt. Og mit arbejde er langsomt. Det er sådan, jeg synes, jeg skaber mest værdi for vores samfund."

Faaborg-Midtfyn vinder Byplan-prisen 2026

Med udviklingsstrategien Sammen om Faaborg har Faaborg-Midtfyn Kommune gennem næsten 20 år vist, hvordan målrettet og stedsspecifik planlægning kan skabe ny udvikling. Ved at bygge videre på byens egne kvaliteter frem for at følge standardmodeller har kommunen nu sikret sig Byplanprisen 2026.

Af **Hannah Lund,**
projektleder, Dansk Byplanlaboratorium

> Jeg er jo så heldig at være borgmester nu, men i virkelig-heden burde der stå en kæmpe flok lokale aktører heroppe: det lokale erhvervsliv, borgere og vores foreninger.

"Vinderen af Byplanprisen 2026 er ... **trommehvirvel** ... Faaborg-Midtfyn Kommune med udviklingsstrategien Sammen om Faaborg." På Byplanmødet blev årets Byplanpris overrakt af Julie Reinau og Mathias Nordby til Faaborg-Midtfyns borgmester, Anstina Krogh, der med stor jubel modtog prisen, mens klapsalver og tonerne fra Carl Nielsens Fynsk Forår, Allegro Molto, fyldte salen.

Byudvikling på egne præmisser

Med Sammen om Faaborg har kommunen gennem næsten 20 år arbejdet målrettet med at skabe ny udvikling i byen med afsæt i dens eksisterende kvaliteter. En indsats, som Byplanprisens jury fremhæver for både sit mod og sin vedholdenhed. Udgangspunktet var en by, hvor funktioner og arbejdspladser, der gennem generationer havde været med til at definere byen som købstad, forsvandt, bl.a. som følge af kommunesammenlægningen i 2007. I stedet for at forsøge at genskabe eller erstatte det tabte med en generisk vækststrategi har kommunen arbejdet med spørgsmålet:

Hvad er det, Faaborg allerede rummer, og hvordan kan disse kvaliteter danne grundlag for en ny udvikling?

Den historiske bykerne, havnen, landskabet, kunsten og øhavet er alle kvaliteter, der har dannet afsæt for byens videre udvikling. Det er interessant i en tid, hvor mange kommuner er under et stærkt pres for at skabe vækst ved at tiltrække investeringer og boliger, og hvor planlægningen derfor let kan komme til at følge de samme modeller på tværs af byer. Faaborg har i stedet insisteret på at understøtte en udvikling, hvor nye tiltag skal passe ind i og styrke den fortælling, der allerede findes i byen.

Faaborg Havnebad. FOTO: CREO ARKITEKTER A/S

Det ses blandt andet i udviklingen af Faaborg Havn. Hvor havneområder ofte udvikles med nye, attraktivt beliggende boliger som et af de primære greb, har Faaborg valgt en anden vej. Her er fokus i højere grad på at bygge videre på de eksisterende kvaliteter og skabe nye funktioner og forbindelser i samspil med disse. Havnebadet, der tiltrækker byens borgere i badekåber året rundt, er ét eksempel. Arbejdet med den tidligere slagteribygning og nye aktiviteter inden for blandt andet madproduktion, iværksætteri og kultur er et andet, og det nye museum, Øhavsmuseet, er et tredje eksempel.

Det kræver mod at prioritere på den måde.

For kommunen handler planlægning ikke alene om at være attraktiv for de investorer, der kommer til byen, men også om at kunne vælge til og fra ud fra en langsigtet ambition for byens kvalitet og udvikling. I den forstand bliver stedsspecificiteten selve grundlaget for de beslutninger, der træffes.

En stolt borgmester

Udviklingen er resultatet af en fælles indsats, og det var også borgmester Anstina Kroghs pointe, da hun med et kæmpe smil modtog prisen på scenen:

"Jeg er jo så heldig at være borgmester nu, men i virkeligheden burde der stå en kæmpe flok lokale aktører heroppe: det lokale erhvervsliv, borgere og vores foreninger. Faaborg-Midtfyn Kommune har været på en spændende rejse gennem de sidste 20 år. Nu oplever vi en kæmpestor lyst til at investere i byen. Vi har fået en masse kulturbegivenheder, og der er utrolig mange mennesker, der besøger vores by. Tusind tak til alle dem, der fik Faaborg til at finde modet igen."

De var med i kapløbet om Byplanprisen 2026

Byplanprisen 2026 havde tre stærke kandidater, der hver især viser, hvordan ambitiøs planlægning kan skabe nye kvaliteter i vores byer og landskaber. Ud over vinderen var Haderslev Kommune med Jomfrustiprojektet og Kolding Kommune med sin arkitekturpolitik nomineret til prisen.

Jomfrustien i Haderslev

Jomfrustiprojektet viser, hvordan en konkret klimaudfordring kan blive afsæt for at skabe nye bymæssige kvaliteter. Gennem et tæt samarbejde mellem kommune, forsyningsselskab, erhvervsliv, rådgivere og borgere er et trafikpræget industriområde mellem den historiske bymidte og havnen blevet omdannet til et grønt bystrøg med regnvandshåndtering, rekreative opholdsmuligheder og nye forbindelser.

Kolding Kommunes arkitekturpolitik

Med princippet "bevar eller forklar" sætter Kolding Kommune fokus på at bevare og videreudvikle de eksisterende bygninger, byrum og landskaber. Arkitekturpolitikken gør ambitionen konkret gennem pejlemærker, dialogværktøjer og eksempler, der skal skabe et fælles sprog for arkitektonisk kvalitet blandt politikere, forvaltning, borgere, bygherrer og rådgivere.

Fakta om Byplanprisen

Byplanprisen blev stiftet i 1996 af Arkitektforeningen og Dansk Byplanlaboratorium. Juryen består af fem fageksperter udpeget af Dansk Byplanlaboratorium, Arkitektforeningen og Foreningen af Byplanlæggere:

- **Lisbet Wolters,** udpeget af Dansk Byplanlaboratorium
- **Mathias Nordby,** udpeget af Dansk Byplanlaboratorium
- **Elisabeth Jeppesen,** udpeget af Foreningen af Byplanlæggere
- **Sven Koefoed-Hansen,** udpeget af Akademisk Arkitektforening
- **Julie Reinau,** udpeget af Akademisk Arkitektforening

PLAN 22+

Plan22+
Vi skal ændre standardindstillingerne!

Hvordan skubber vi til danskernes boligdrømme, så de i højere grad møder behovet for en mere klimavenlig planlægning? Det blev der givet svar på, da Plan22+ inviterede til sessionen 'Hvordan planlægger vi for fremtidens boliger?' som en del af Byplanmødet 2026.

Af **Morten Asbjørn Jensen,**
kommunikationsrådgiver,
asbjørnjensen

> Vi er nødt til at tale om, at vi ikke kan blive ved med at bo, som vi gør.

Klima står højt på planlæggernes dagsorden, og udfordringerne står i kø: Ifølge Reduction Roadmap skal vi reducere udledningerne fra byggeri med 97 %, hvis vi skal nå Parisaftalens mål. Samtidig er der planlagt 235.000 nye boliger frem til 2030.

Klimafokuseret planlægningsværktøj i Herning
Herning Kommune har arbejdet med udfordringen i pilotprojektet: Bo i Herning Kommune med fokus på livskvalitet og omtanke for klimaet. 14 boligområder er blevet registreret og analyseret. Der er beregnet klimaaftryk for 41 forskellige boligscenarier, og borgernes meninger og viden om eksisterende boliger er blevet kortlagt. Resultaterne er udgivet som en vidensrapport og et dialogværktøj med tilhørende spilleplade og samtalekort. Materialet kan findes på plan22.dk.

Ifølge arkitekt Helene Kjærsgaard fra Herning Kommune er målet med værktøjet ikke nødvendigvis at løse alle klimaudfordringer nu og her. Derimod kan man bruge dialogværktøjet til at ændre 'standardindstillingerne' i planarbejdet ved at sætte fokus på alle klimaparametre og vælge at løfte bestemte kvaliteter i et projekt. Konkret har kommunens Bosætningsudvalg besluttet at teste værktøjet på syv til ti nye planlægningssager for også at skabe politisk forståelse og ejerskab.

Vis de unge, hvor fedt det er at renovere
Grandville har sammen med Herning, Middelfart og Ballerup Kommune undersøgt, hvad klimaet betyder, når unge voksne vælger bolig og bykvarter. Svaret er: meget lidt. For 'klima' er ikke en del af 'standardindstillingen' i de unges boligdrømme. Og så alligevel.

Inger Borchmann fra Grandville fremhævede blandt andet, at de unge især lægger vægt på økonomisk overskuelighed, passende boligstørrelse, god beliggenhed – og at mange har lyst til at renovere. Hvis vi skal få unge til at bo klimavenligt, handler det om lægge vægt på det, de brænder for, f.eks.:

- Månedlige besparelser ved lave (energi)omkostninger.
- Hvor godt man kan indrette sig (med familien) på færre kvadratmeter.
- Hvordan andre har renoveret og transformeret sig til autenticitet og sjæl.

Hjælp de ældre med praktikken – tidligere
Ældre voksnes boligønsker er blevet undersøgt af BARK Rådgivning i et andet projekt i samarbejde med Vejen og Nordfyns Kommune. De ældre bor ofte for længe i for store boliger, efter at børnene er flyttet. Kan vi motivere dem til at flytte tidligere, kommer der gang i flyttekæderne, så f.eks. yngre voksne kan flytte ind og renovere eller transformere boligerne.

Projektet har identificeret fem bosætningsprofiler, som giver indblik i ældre voksnes meget forskellige motivationer for at flytte. Marie Louise Hartvig Widding fra Grandville præsenterede dem:

1. Pragmatikerne er fornuftige, omstillingsparate og vægter privatliv i boligen.
2. Sentimentalisterne er følelsesstyrede og leder længe efter den rigtige bolig med sjæl.

3. Lokalisterne er meget knyttet til deres lokalområde og flytter helst kun lokalt.
4. Traditionalisterne søger privatliv, egen matrikel og leder længe efter en fritliggende bolig.
5. Kollektivisterne søger bofællesskaber og aktivt naboskab.

Projektet anbefaler flere kommuner at ansætte boligkonsulenter med særligt fokus på de ældre. Med afsæt i bosætningsprofilerne kan de indlede den vigtige dialog om flyttemodning, om livsovergange samt skabe overblik over mulige boliger og fremtidig boligøkonomi. Måske skal kommunerne også tænke i midlertidige tilflytterboliger ('prøv at bo i området') til ældre voksne.

Vi motiveres af alt andet end 'klimavenlige boliger'
Sille Krukow er adfærdsdesigner. Hun satte flere ord på, at vores beslutningsrejse starter lang tid, før vi står med nøglen til boligen. Og at de flestes boligdrøm tager afsæt i alt andet end klimaperspektivet. For når kun 10 % af vores beslutninger sker efter bevidst tænkning, bliver 'klimavenlig' til en omvej, som dræner os for mental energi.

I stedet bør vi finde superstimuli blandt de 90 % af vores beslutninger, som påvirkes af vaner og ubevidst tænkning. Altså de 'indstillinger' om boligdrømme, som vi allerede motiveres af. Ud over de lærinser, der allerede er nævnt, supplerede Sille med flere mulige genveje til at gøre det klimavenlige valg til standarden:

- Renoveringsrådgivning (hjælp til prioriteringer og gør-det-selv).
- 'Min familiedrøm' (visualisering af transformationspotentiale).
- 'Mindre er nok' (vise, at der er plads til det hele i mindre/godt indrettede boliger).
- Varme, sunde boliger med lave faste udgifter (energirådgivning giver bedre bolig/økonomi).
- Seniorflytning: oprydningshjælp til kælder/loft (løs en stor barriere).

Læs mere
Du kan læse mere om pilotprojekterne og se alle anbefalinger på Plan22.dk

Ni parametre, der påvirker boligens og bykvarterets klimaaftryk

Boligens størrelse
Flere kvadratmeter betyder større forbrug af materialer, energi, og større forbrug af ting til boligen generelt. Jo større boligen er, jo større er klimaaftrykket.

Grundens størrelse og arealudnyttelsen
Små boliggrunde begrænser klimaaftrykket, fordi arealforbruget til infrastruktur og forsyninger er mindre. Samtidig bliver arealet der fx kan bruges til natur og fællesarealer større.

Boligtypen
Etagebyggeri og række-huse deler vægge og installationer og udnytter derfor energi og ressourcer bedre end fritliggende parcelhuse.

Renovering vs. nybyg
Når en eksisterende bolig renoveres frem for at der bygges en ny, er resultatet typisk et lavere klimaaftryk, fordi renovering ofte kræver et lavere forbrug af nye ressourcer end nybyg.

Levetid og materialer
Biobaserede materialer og genbrug af byggematerialer kan reducere byggeriets CO_2-aftryk. Men det mest afgørende er stadig, at vi bygger mindre.

Placering og transport
Hvis boligen ligger tæt på offentlig transport og hverdagsfunktioner, er der mulighed for at begrænse klimaaftrykket ift. transport.

Energieffektivitet
En velisoleret bolig med en grøn energikilde (fjernvarme eller varmepumpe) minimerer energiforbruget væsentligt.

Arkitektur og æstetik
Smukke, tidløse, fleksible og velbyggede boliger kan bevares længere og tilpasses nye behov. På den måde begrænses behovet for at bygge nyt og forbruge nye materialer.

Illustration: Grandville fra rapporten Hvad betyder klimaet, når unge vælger bolig og bykvarter? Plan22+.

Tre nye stemmer i bestyrelseslokalet

Dansk Byplanlaboratorium har budt velkommen til tre nye medlemmer i bestyrelsen. Med baggrunde inden for byudvikling, kommunal ledelse, natur- og landskabsplanlægning bringer Frederik Nagel Fryland, Merete Dissing og Kirsten Lund Andersen en bred vifte af erfaringer og perspektiver ind i organisationens arbejde.

> Nogle anser dialog i byudvikling som en yderligere proces, der sænker tempoet. Det kan det være, men det kan også være en investering.
>
> **Frederik Nagel Fryland**

Af **Dansk Byplanlaboratorium**

Selvom de tre nye bestyrelsesmedlemmer kommer fra forskellige dele af byudviklingsfeltet, peger de på mange af de samme udfordringer og muligheder: Tidlig dialog, stærkere samarbejde på tværs af sektorer og en mere helhedsorienteret tilgang til planlægning går igen i deres syn på, hvordan fremtidens byer bør udvikles.

Byudvikling kræver bedre dialog og fælles forståelse

For Frederik Nagel Fryland, der arbejder med udvikling og investeringer, er det afgørende, at offentlige og private aktører får en bedre forståelse af hinandens roller og vilkår. Han ser byudvikling som et fælles projekt, hvor succes afhænger af, at alle parter bidrager konstruktivt fra begyndelsen.

"Der er behov for en bedre gensidig forståelse mellem private og offentlige aktører: at byudvikling i praksis er en holdindsats, der kræver en ærlig dialog om forudsætningerne tidligt i processen. Private udviklere skal blive bedre til at forstå planlægningen og kommunens perspektiv, og omvendt skal politikere og embedsfolk anerkende, at større investeringer i udvikling forudsætter trygge og gennemsigtige rammer for den kapital, der finansierer projekterne. Første skridt er viljen til og erkendelsen af, at begge parter kan bidrage og præge rammerne for byudviklingen."

Han understreger samtidig, at dialog ikke nødvendigvis er en forsinkelse, men ofte

en investering, der kan reducere konflikter og skabe bedre projekter på længere sigt.

"Nogle anser dialog i byudvikling som en yderligere proces, der sænker tempoet og ikke bidrager til andet end forsinkelser. Det kan det være, men det kan også være en investering. Generelt har en åben og ærlig dialog på et tidligt stade enorm stor værdi, så projektets potentialer og begrænsninger er afstemte, og forudsætningerne er klare for alle. Så går det ofte både hurtigere og bedre senere i processen, når problemerne opstår."

Han efterlyser desuden mere stabile samarbejdsstrukturer omkring større byudviklingsprojekter, hvor parterne løbende kan håndtere de udfordringer, der opstår undervejs.

Tværgående samarbejde skaber stærkere beslutninger

På den kommunale side repræsenterer Merete Dissing mange års erfaring med ledelse, planlægning og byudvikling. Som kommunaldirektør i Kolding Kommune har hun arbejdet med at skabe tværgående samarbejder på tværs af fagområder, forvaltninger og interessenter.

Hun peger på, at kommunale udfordringer sjældent kan løses inden for én faglig eller organisatorisk ramme alene.

"I Kolding arbejder vi med en designtilgang, hvor vi tidligt bringer forskellige fagligheder sammen og inviterer borgere, erhvervsliv og lokale aktører med ind. For byens udfordringer følger jo sjældent vores administrative organisering. Derfor er det også en ledelsesopgave at skabe rum for, at fagligheder og forvaltninger kan arbejde på tværs. Vi øver os i den disciplin, vi kalder netværksbaseret samarbejde og ledelsen heraf. Det er dér, vi opdager sammenhængene og nogle gange finder en helt anden løsning end den, vi først havde forestillet os."

Ifølge Merete spiller både politisk og administrativ ledelse en central rolle i at skabe de rammer, der gør det muligt at udvikle robuste og langsigtede løsninger.

"God byudvikling kræver selvfølgelig retning. Men den kræver også modningstid, tillid og mod til at lade forskellige perspektiver udfordre det, vi troede, vi vidste. Som ledelse skal vi skabe rammer, hvor politikere, fagligheder, borgere og andre aktører kan blive klogere sammen. Det kan gøre vejen til beslutningen mindre lige, men til gengæld bliver beslutningen bedre og mere robust."

Natur og klima skal tænkes ind fra starten

Det tredje nye medlem, Kirsten Lund Andersen, bringer mere end 30 års erfaring med natur, landskab, biodiversitet og klimatilpasning ind i bestyrelsesarbejdet. Gennem sin karriere har hun arbejdet med blandt andet naturgenopretning, skovrejsning og landskabsprojekter, og hun ser et stort potentiale i at tænke naturens egne forudsætninger ind tidligt i planlægningen.

"Generelt bør der bruges mere tid på forberedelse af projekter. Vi skal se på stedets eksisterende kvaliteter: topografi, jordens beskaffenhed, beplantning og vandforhold samt det omkringliggende landskab, og hvordan projektet tilpasses sine naboer. Så kan projektet patinere over tid, bringe naturkvaliteter ind og være robust over for klima, tørke og varme."

Hun argumenterer samtidig for, at landskabsfaglige perspektiver bør spille en endnu større rolle i den samlede byplanlægning.

"Det handler jo i høj grad om at afkode stedets muligheder med topografi, beplantning, jord og vand, lys og skygge. Miljøvurdering af planer kunne med fordel bruges meget mere aktivt. Måske er der lidt for meget en tendens til, at det bliver en teoretisk øvelse, for hvad betyder det i praktikken, når bebyggelse eller befæstelse er gennemført og skal stå sin prøve i den virkelige verden? Det handler også om at udfordre plejer, især størrelser på det bebyggede og det befæstede. Hvis man skal lykkes med natur, landskab og klima, skal der gives mere plads til dette, og det må blive på bekostning af bebyggelse og befæstelse."

Med de tre nye bestyrelsesmedlemmer styrker Dansk Byplanlaboratorium sin faglige bredde og får nye perspektiver på nogle af de spørgsmål, der præger den aktuelle debat om byudvikling: Hvordan skabes bedre samarbejde mellem offentlige og private aktører? Hvordan udvikles mere helhedsorienterede løsninger? Og hvordan sikres, at natur, klima og landskab tænkes ind som en grundlæggende del af fremtidens byer? De nye medlemmer peger på forskellige svar, men fælles er ambitionen om at forbedre kvaliteten af byer og landskaber.

> Byens udfordringer følger jo sjældent vores administrative organisering.
>
> **Merete Dissing**

> Generelt bør der bruges mere tid på forberedelse af projekter.
>
> **Kirsten Lund Andersen**

I træernes skyggeside

Mere grønt er ikke altid bedre. En stigende fokus på træer og kølende byrum kan utilsigtet skabe mindre variation i byens mikroklimaer. Skal byerne fungere året rundt, kræver det måske plads til både skygge, sol og strategisk varme.

Af **Emma Ragnhof,** arktisk ingeniør og byplanlægger

Er der noget dårligt ved træer? Det synes næsten blasfemisk at spørge. Uafhængigt sektor – forskning, konsulentvirksomhed eller myndighed – eller fagområde – biologi, psykologi og klimatilpasning – er tendensen at fokusere på fordelene ved træer: mindskning af klimaforandringer gennem CO^2-lagring, forebyggelse mod oversvømmelser og udtørring, køling af luften, filtrering af luft og vand, vilkår for dyreliv i byen, forbedret velvære ...

Men når træer i stigende grad fremhæves som løsning, bliver det også relevant at spørge, hvornår deres egenskaber kommer til kort. Er der egenskaber, som er mindre gode ved dem? Er der steder, vi ikke burde plante dem, og hvorfor?

Et bylivsstudie gennem tre årstider

Disse spørgsmål var udgangspunktet for mit speciale i Nordisk Byplanlægning, hvor jeg undersøgte sammenhængen mellem byliv og klimatilpasning.

Her observerede jeg en række byrum fra vinteren til sommeren, med observationer spredt over en række forskellige områder – både med og uden naturbaseret klimatilpasning; med og uden træer.

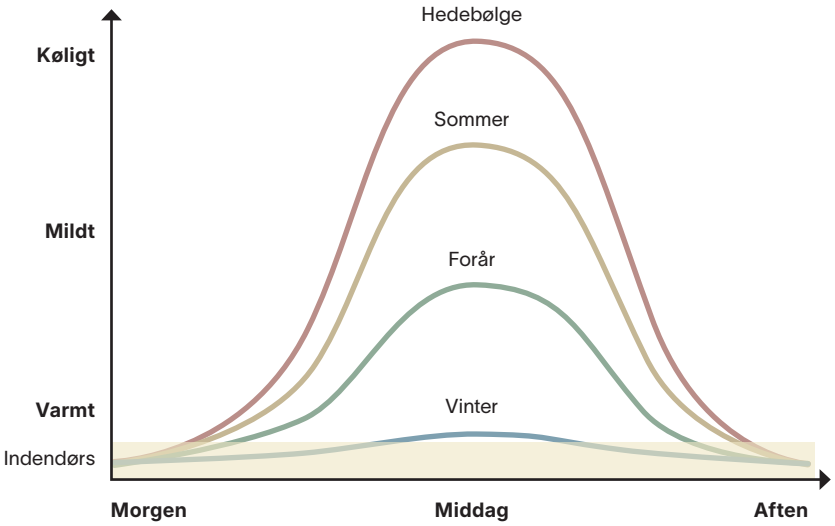
Mens de klimatilpassede, grønne områder var i brug på mange af de behagelige sommerdage, var der også betydelige perioder, hvor andre uderum lod til at have mere tiltrækningskraft.

Til dels fremtrådte et mønster gennem året: I det tidlige forår søgte folk solens varme langs de sydvendte, tørre og solbeskinnede bygningskanter. Under hedebølgerne søgte byens brugere nærhed mod vand, såvel som vilkår som forplejning og toiletfaciliteter, der faciliterede, at opholdet kunne vare, indtil solens kraft var taget af.

Ligeledes var der et mønster gennem dagene: Om morgenen, mens solen stadig stod lavt, søgtes varme langs de tørre flader – langs mure og indgangspartier, over underlag af træ, sten, asfalt eller grus – som vendte mod solen. Hen over dagen søgtes køligere og grønnere steder, såsom parker og haver, hvor der både var komfortabelt og naturskønt.

Men igen om aftenen udgjorde den lavthængende sols gyldne stråler en appel, hvorfor der søgtes steder, som var åbne mod solnedgangen i vest. På disse steder varede de livlige sommeraftener længst ved lysåbne, tørre overflader, der havde suget solens kraft gennem dagen,

Komfortable mikroklimaer som funktion af tid på året og tid på dagen

som de afgav over aftenen, inden nattens kulde endelig vandt og sendte gæsterne tilbage indenfor.

En utilsigtet monotoni?
Observationerne her peger på værdien af forskellige mikroklimaer, som kan anvendes dynamisk og dermed forlænge den behagelige periode både over året og over dagen. Disse rum harmonerer dog ikke altid med ambitionerne om at forgrønne byens uderum.

Særligt forestår her en spænding med ambitioner om at 'forbedre' mikroklimaer ved at forsøge at mindske tidsrummet, de bliver for varme eller for kolde. Dette er en udbredt tendens i mikroklimamodellering, som er en relativt ny teknologi, hvor computerprogrammer anvendes til at beregne mikroklimaerne i et givent område, over tid.

Omend her sjældent udtrykkes bestræbelser på ét ideal, leder denne optimering til faldende variation i mikroklimaer og til en stigende forekomst af ét mikroklima: det 'moderate' mikroklima, opnået i vidt omfang gennem udbredelse af kølende, grønne virkemidler; gennem flere træer, særligt nær de solbeskinnede flader.

Tilbage til diversiteten
Denne tilgang til mikroklima, hvor store arealer indrettes for at opnå komfort over så lange tidsrum som muligt, uden nogen instanser af overophedning, adskiller sig markant fra historiske tilgange til mikroklima.

Gennem tiden har mikroklima-design – og historisk arkitektur generelt – været karakteriseret af varierede mikroklimaer til dynamiske, tidsspecifikke anvendelser. Se f.eks. en form som en loggia, chahar bagh, cavaedium – for ikke at nævne det simple greb gårdhaver, beskrevet af Chip Sullivan, landskabsarkitekt og professor emeritus ved Berkeley, i Garden and Climate (2002): Gårdhaven var altid et behageligt sted at sidde og tænke; man kunne finde en skyggefuld plads om sommeren eller et beskyttet hjørne om vinteren.

I den kanoniske mikroklima-litteratur, fra Christopher Alexander til Chip Sullivan og Robert Brown, beskrives mikroklima-løsningerne overvældende med tidsspecifikke designintentioner. Her er det ikke målet, at der skal skabes ét optimeret mikroklima, som er behageligt så meget af tiden som muligt; det er målet, at der laves forskellige steder, som kan anvendes på forskellige tidspunkter.

I denne tilgang forstås periodisk overophedning af afgrænsede områder ikke som et problem. Derimod lægges der op til strategisk overophedning, hvor f.eks. lysåbne pladser overophedes og er menneskетomme om dagen, men bliver indtaget og nydt for deres eftervarme om aftenen. Således har denne tilgang ikke svar på, hvad et "optimalt" eller "forbedret" mikroklima er; denne tilgang ville aldrig have stillet det spørgsmål til at starte med.

En mulighed for mere varieret klimatilpasning?
Der ligger en mulighed i at undersøge, og eksperimentere med, klimatilpasning og levende byrum gennem mikroklima-diversitet, frem for gennem mikroklima-optimering.

Derfor er der brug for at bygge en bro mellem bylivsstudier og mikroklima-modellering.

Det forekommer, at det er en mulighed for at omfavne den af Jan Gehls anbefalinger, som måske forekommer mest akavet i samtidens anti-overophedning og pro-grønne zeitgeist: Start med at skabe vilkår for ophold langs bygningernes (varme) bløde kanter – og lad livet mellem bygningerne sprede sig derfra.

Tjekkiet

Fra tung centralstyret planlægning til en mere liberal- og forhandlingsstyret planlægning

Fra femårsplaner til forhandlingskultur. Tjekkiets plansystem har siden anden verdenskrig udviklet sig fra central styring til en mere liberal plantradition, hvor borger-inddragelse og kulturarv spiller en vigtig rolle. FAB's studietur til Prag gav anledning til at se nærmere på udviklingen og på to omdannelsesområder, hvor den kommer til udtryk i praksis.

Af **Kurt K. Christensen,**
Foreningen af Byplanlæggere
– FAB

Fra anden verdenskrig ændredes det politiske billede i Tjekkoslovakiet (i dag Tjekkiet og Slovakiet). Kommunisme blev det altdominerende politiske system, som kom til at præge alle beslutningslag i samfundet.

Byplanlægning blev en proces præget af en "top-down"-tilgang, der stort set blev styret af centralregeringen i overensstemmelse med nationale økonomiske mål og målsætninger. Centralregeringen fastlagde præcise rammer for omfanget af serviceydelser i det enkelte boligområde.

De lokale kommuner mistede deres selvstyre og rådede ikke længere over egne budgetter ud over statslige tildelinger og var begrænset til blot at placere de nationale projekter i deres område. Den fysiske og rumlige planlægning samt investeringerne under centralregeringen fokuserede primært på opførelsen af store anlægsprojekter (ofte inden for energi, råstofudvinding, kemisk produktion og sværindustri) frem for på mindre, forbrugerorienterede behov eller beskyttelse af det lokale miljø. Dette medførte også lokalt manglende fokus på miljømæssige forhold og havde store miljøkonsekvenser i form af forurening.

Femårsplanerne satte kursen

Planlægningen under det kommunistiske styre byggede på to gensidigt afhængige spor. Det ene og vigtigste spor var den socioøkonomiske planlægning (de såkaldte femårsplaner), der

FOTO: KURT K. KRISTENSEN

dikterede økonomisk produktion og ressourcefordeling. Det andet spor var den fysiske arealplanlægning (på tjekkisk územní plánování), som havde til opgave at føre de økonomiske mål ud i livet.

Betonforstæder som svar på boligkrisen

Et andet centralt træk ved periodens byudvikling var planøkonomiens fokus på sværindustri (de dele af industrien, der producerer tunge materialer, maskiner og råstoffer i stor skala) og afhjælpning af boligmanglen. Det kom til udtryk i industriens nye muligheder for at opføre massive, præfabrikerede betonboligblokke – de såkaldte paneláky – som især viste sig i form af barmark-boligprojekter i de store byers forstæder, herunder ikke mindst i Prag.

Konsekvensen blev, at byerne voksede i omfang – primært med nye monotone forstæder. Nok fik man opfyldt målet med at løse boligproblemet efter krigen, men boligernes kvalitet var mange steder begrænset. Den stærke centralisering af planlægningen betød, at de historiske bymidter ofte blev nedprioriteret. Fokus var i stedet rettet mod industriudbygning og opførelsen af nye boligområder.

Historiske bymidter i skyggen af industrien

Synet på den historiske kulturarv var præget af en vis dobbelthed under det kommunistiske styre. Den var præget af modsigelser, og den blev på én gang betragtet som et symbol på individualistisk rigdom og som et udtryk for menneskets triumf over naturen. Dette førte til generel

”

Nok fik man opfyldt målet med at løse boligproblemet efter krigen, men boligernes kvalitet var mange steder begrænset.

FOTO: KURT K. KRISTENSEN

> Tilsyneladende et mere veludviklet og seriøst planredskab end det, vi kender fra Danmark.

forsømmelse, passivitet og gradvist forfald blandt mange historiske monumenter og bygninger i landet og ikke mindst Prag, men det anses samtidig for at være hovedårsagen til, at Tjekkiet i dag har kunnet bevare og råde over så mange historiske vartegn – mere om det senere.

Infrastruktur som kommunismens styrke

Perioden bragte også en række positive effekter, idet man mange steder fik indført et meget velfungerende og veldækkende transportsystem – ikke bare lokalt, men også regionalt og nationalt. Ligeledes var der stor fokus på at sikre institutioner til uddannelse og velfærd.

Da markedskræfterne overtog

Med Fløjlsrevolutionen i 1989 kollapsede den centraliserede planlægning. Det medførte genindførelsen af privat ejendomsret (restitution) og en ny, generel skepsis over for alt, der mindede om kommunistisk centralstyring. Genindførelsen af den private ejendomsret medførte en stigning i renovering af gamle beboelsesejendomme og med store interesser i genudlejning i forhold til den stigende masseturisme. Markedskræfterne kom også til at præge byerne i form af suburbanisering med både nye shoppingcentre og parcelhuse.

Fra centralstyring til lokalt selvstyre

Selvom det socioøkonomiske system forsvandt, bevarede man den fysiske planlægningsstruktur fra kommunisttiden, men magten blev decentraliseret til selvstyrende kommuner og regioner. I årene op til og efter Tjekkiets EU-optagelse i 2004 gennemgik systemet en række store reformer for at harmonisere lovgivningen med europæiske standarder for bæredygtighed og offentlig inddragelse.

Planlægningen blev forankret i faste hierarkiske niveauer i sin struktur, som vi kender det lidt fra Danmark. Den nationale planlægningspolitik *(Politika územního rozvoje)* stikker retningslinjerne ud, som efterfølgende skal overholdes af de regionale principper og de kommunale lokalplaner *(Územní plán)*. Dette historiske forløb har efterladt Tjekkiet med et meget regeltungt og stift bureaukratisk plansystem, hvor balancen mellem stærke private ejendomsinteresser og offentlig arealregulering fortsat er til stor debat. I Danmark har vi på den ene side set en centralisering – efter amternes nedlæggelse – kommunesammenlægning på lokalniveau og en større centralstyring på andre dele, men samtidig en øget liberalisering ud fra ønsket om færre regler, som også har skabt en vis debat herhjemme.

Indblik i Prags nye planstrategi
På årets studietur til Prag besøgte FAB både IPR Praha (Institut for Planlægning og Udvikling Praha) og CAMP (Center for Architecture and Metropolitan Planning), der begge spiller en central rolle i byens udvikling. Gennem oplæg, rundvisninger og dialog med lokale planlæggere fik vi et indblik i Prags planhistorie, aktuelle udviklingsprojekter og den ambitiøse planreform, som skal forme byens udvikling i de kommende årtier.

Den nye *Metropolitan Plan,* som trådte i kraft i 2026, erstatter den tidligere byplan fra 1999 og markerer den største ændring af Prags plansystem i årtier. Et centralt mål er at understøtte væksten inden for byens eksisterende grænser ved at omdanne tidligere industri- og jernbaneområder til nye bykvarterer frem for at udvide byen ud i det åbne landskab. Samtidig introducerer planen en ny og mere fleksibel arealkategorisering, hvor områder opdeles efter, om de skal bevares, transformeres eller udvikles.

Planen lægger desuden stor vægt på at beskytte Prags historiske byprofil og kulturarv. Gennem højdebegrænsninger og særlige bestemmelser for udsigter og bylandskab skal den karakteristiske silhuet med de mange tårne bevares. Samtidig arbejdes der målrettet med at styrke den bæredygtige mobilitet gennem investeringer i kollektiv trafik, forbedrede forhold for fodgængere og cyklister samt udvikling af grønne og rekreative byrum.

Et særligt interessant element er brugen af planlægningskontrakter mellem kommunen og private investorer. Her forpligtes investorer i højere grad til at medfinansiere den nødvendige infrastruktur, herunder veje, parker, skoler og daginstitutioner, i de områder, de ønsker at udvikle. Flere af planens temaer er velkendte i en dansk kontekst, men den samlede tilgang giver et interessant indblik i, hvordan en europæisk storby balancerer vækst, byomdannelse, kulturarv og bæredygtig udvikling.

Designkataloger som styringsredskab
En central erfaring fra vores besøg var, at borgerinddragelse betragtes som et vigtigt redskab i den fremtidige planlægning af omdannelsesprojekter. Denne tilgang følger på mange områder EU's anbefalinger og afspejler et ønske om at bevæge sig væk fra traditionelle top-down-løsninger til fordel for mere inkluderende og dialogbaserede planlægningsprocesser. Processerne blev varetaget af især CAMP, som dog også fremstod som sælgere af konkrete prospekter.

En anden erfaring var den aktive anvendelse af et for byen udarbejdet designkatalog som planlægningsredskab. Disse anvendes som inspiration for fremtidige bygherrer med henblik på at sikre, at gader og byrum færdiggøres med materialer og inventar af høj kvalitet, som understøtter områdets samlede identitet og funktion. Designkataloger er ligesom i Danmark ikke nødvendigvis juridisk bindende, og derfor blev det af IPR og CAMP indrømmet, at der blev indgået mange kompromiser.

Endelig blev det erfaret, at tilgængelighed tillægges stor betydning i byomdannelsesprojekter. Her indgår trafikstrukturen på tværs af skalaer som et centralt element i arbejdet med at skabe sammenhængende, velfungerende og tilgængelige byområder. Tilsyneladende et mere veludviklet og seriøst planredskab end det, vi kender fra Danmark.

FAB anbefaler

Florenc21
Prags største og mest ambitiøse byfornyelsesprojekt. Et centralt og hidtil forsømt knudepunkt omdannes til et grønt, bilvenligt og fodgængerorienteret kvarter med en moderne infrastruktur.

Smíchov City
En massiv omdannelse af den gamle Smíchov-banegård til et moderne distrikt med boliger, kontorer og parker, hvor transportknudepunktet Terminál Smíchov opgraderes frem mod 2031. Her opføres også en ny opera tegnet af BIG.

Žižkov og Karlín
Tidligere rå arbejder- og industrikvarterer, der gennem omfattende byfornyelse har transformeret sig til hippe og trendy områder fyldt med caféer, gallerier og kulturliv.

Supermarkedernes vækst er også et byudviklingsproblem

I Danmark planlægger og bygger vi ofte for større dagligvarebutikker i byområderne, på trods af at vi flere steder har en overkapacitet af disse. Det kan begrænse mulighederne for et varieret by- og erhvervsliv. Glemmer vi, at vi i kommunerne har værktøjer til at ændre dette?

Af **Ruben Andersen,**
arkitekt MAA og byplanlægger

Flere og flere mindre dagligvarebutikker uden for de større byer lukker, mens der i de større byområder sker en øget koncentration af større butikker. Det er oftest de små kiosker og lokale købmænd, der bliver færre af, og som derfor påvirker det samlede antal af dagligvarebutikker i Danmark.[1]

Vokseværk og overkapacitet
Samtidig investerer kæderne i flere nye og større supermarkeder i de større byer, hvor det gennemsnitlige salgsareal steg hvert år i perioden 2009-2023 – fra 728 m² til 941 m². Tallene kommer fra Retail Institute Scandinavias opgørelse fra 2024, der også konstaterer, at: Dagligvaresektoren i Danmark er kendetegnet ved stærk konkurrence, lave overskudsgrader og overkapacitet af butikker i visse områder.[2] Denne udvikling er også blevet kommenteret af både af Coop Danmarks tidligere topchef[3] samt Salling Group-topchefen[4], hvilket tyder på, at kæderne fortsat konkurrerer om de mest attraktive placeringer og markedsandele, selvom der er overkapacitet.

Resultatet er et 'detailhandelslandskab', hvor færre butikker fylder mere, og som koncentrerer sig i byområderne.

Store butiksarealer låser programmeringen
Det er i høj grad discountkæderne, der er med til at drive udviklingen af nybyggeriets planløsninger i stueetagerne.

Det er i høj grad discountkæderne, der er med til at drive udviklingen af nybyggeriets planløsninger i stueetagerne. FOTO: RUBEN ANDERSEN

Arealerne planlægges fra starten, så det ofte kun er de store spillere, der kan etablere sig. Derved udelukkes mindre virksomheder og butikker, som ellers kunne være med til at skabe et mere levende og blandet lokalt handelsmiljø.

Ud fra en bæredygtighedsbetragtning er det et problem, at den låste programmering, hvad angår størrelse og indretning, begrænser muligheden for at anvende bygningerne til andre formål. Hvis efterspørgslen ændrer sig, er der en risiko for, at butikslokalerne vil komme til at stå tomme på sigt. Når først der er bygget, kan det være vanskeligt at ændre på planløsningen.

Tæt på hvor jeg bor i København, lå der i mange år et supermarked på over 1.000 m^2 i stueetagen på et nybyggeri. Til sidst drejede supermarkedet nøglen om. Lokalerne stod derefter tomme i mere end to år. På nabohjørnet overfor skiltes der nu for et nyt supermarked, som snart flytter ind i en bygning under opførelse. Jeg frygter desværre, at historien vil gentage sig selv inden længe, og at der igen bygges nyt til et behov, der ikke eksisterer.

Pointen er ikke, at kædebutikkerne i sig selv er et problem, eller at disse bliver placeret i stueetagen ved etagebyggeri. Problemet er, at de fortsat vokser i størrelse og antal og indtager store arealer i nye betonbygninger med dertilhørende asfalteret udeareal til kundeparkerings-

> Resultatet er et 'detailhandelslandskab', hvor færre butikker fylder mere, og som koncentrerer sig i byområderne.

> Det kræver en grundig lokal opmærksomhed og politisk vilje at udfordre den omtalte udviklingsmodel for store dagligvare-butikker.

pladser og vareindlevering. Steder, som kunne have været udlagt til grønne eller rekreative byrum.

Når supermarkeder konkurrerer på beliggenhed

Butikkernes konkurrence handler ikke kun om discountpriser, men i høj grad også om afstand og placering. Man kan tale om en udviklingsmodel, hvor supermarkederne helt taktisk placerer sig meget tæt på konkurrenterne, så de kan tage markeds-andele fra hinanden ved ikke at lade konkurrenten dække et lokalområde eller kvarter alene.

Vi ser altså en fortsat koncentration og mætning af supermarkederne i mange byområder. Det kan ske, fordi det er muligt for dem at bygge stort, og fordi det selv-sagt er i deres egen økonomiske interesse at gøre dette, uanset om der faktisk er et egentligt lokalt behov og uden skelen til, om det bidrager positivt til et mere mang-foldigt byområde.

Planloven fastsætter en række øvre grænser for dagligvarebutikkers brutto-etageareal fordelt på kategorier. En række politiske partier i Folketinget var senest i 2017 med til at hæve den maksimalt tilladte størrelse for dagligvarebutikker til 1.200 m^2.

Når den maksimalt tilladte størrelse er så forholdsvis høj, vil det derfor være hos kommunerne, at en regulering kan finde sted, der kritisk forholder sig til konkrete projekter og politiske prioriteringer i byudviklingen og ambitionerne for by- og handelslivet.

Hvordan vi i kommunerne kan støtte et varieret udbud

Reelt har kommunerne mulighed for aktivt og strategisk at arbejde med ramme-vilkårene og stille krav i byudviklingen for at sikre en større mangfoldighed i byernes erhvervs- og butiksliv.

Kommuneplanerne indeholder nemlig retningslinjer for kommunernes egen detailhandelsstruktur, der bl.a. fastsætter det maksimale samlede bruttoetageareal til butiksformål og det maksimale brut-toetageareal for de enkelte butikker i de enkelte rammeområder. På den måde kan der skabes et samlet overblik og opgø-relse for kommunen, som kan bruges til at vurdere de reelle fremtidige behov for dagligvarebutikker.

I lokalplanerne har vi som planlæggere mulighed for det samme: at tage stilling til, hvilke funktioner og størrelser der gives plads til i et givent område. I realiteten vil

mindre tilladte butiksarealer nok medføre, at nogle supermarkeder fravælger at etablere sig i et givent lokalplanområde. Det skyldes, at de ofte kræver både et betragteligt minimum af butiksareal samt udendørsarealer til parkering og vareindlevering.

Et varieret butiksudbud kræver aktive valg

Hvis vi kort genbesøger planloven, så siger dennes kapitel 2 d om planlægning til butiksformål, at: Planlægningen skal fremme et varieret butiksudbud i mindre og mellemstore byer samt i de enkelte bydele i større byer.

Hertil kan man så spørge, om der virkelig er tale om et varieret udbud, når det overvejende er den samme håndfuld virksomheders butikker, som etablerer sig i mange lokalcentre og kommuner? Især når der er belæg for, at deres funktioner er stærkt overrepræsenteret ift. den reelle efterspørgsel, hvor mulighederne for et mere mangfoldigt by- og erhvervsliv samtidig begrænses.

Det kræver en grundig lokal opmærksomhed og politisk vilje at udfordre den omtalte udviklingsmodel for store dagligvarebutikker. I stedet bør man støtte en større grad af fleksibilitet ved at stille betingelser for at sikre butikslokaler, som er økonomisk tilgængelige for flere end bare de største virksomheder. SMVdanmark har også påtalt dette og har allerede stillet forslag til, hvordan der konkret kan skabes bedre rammer for den mere lokale detailhandel.[5]

Det vil her særligt være byplanlæggernes rolle at vejlede embedsværket og lokalpolitikerne og gøre opmærksom på, at der bør stilles krav til den maksimale størrelse for dagligvarebutikker. Samtidig bør det gøres mere attraktivt at drive mindre fysiske butikker.

På den måde kan der opnås et mere blandet butiksliv med andre funktioner, som rent faktisk kan være efterspurgte, i stedet for flere af de store supermarkeder, som der allerede mange steder er rigeligt af.

> Hvis efterspørgslen ændrer sig, er der en risiko for, at butikslokalerne vil komme til at stå tomme på sigt. Når først der er bygget, kan det være vanskeligt at ændre på planløsningen.

1 dst.dk/da/Statistik/udgivelser/analyser/53371-229000-personer-har-over-5-km-til-dagligvareindkoeb

dsk.dk/hypermarkeder-truer-lokalsamfund-op-mod-40-procent-af-butikker-forsvinder-paa-10-aar/

2 colliers.com/da-dk/nyheder/dagligvarebutikker-er-eftertragtede-blandt-ejendomsinvestorer

3 finans.dk/erhverv/ECE10548103/tronskifte-i-dagligvarehandlen-dansk-supermarked-overhaler-coop-i-kampen-om-kunderne/

4 detailwatch.dk/nyheder/dagligvarer/article17237000.ece

5 smvdanmark.dk/analyser/temaanalyser/butiksd%C3%B8den-forts%C3%A6tter-danmark-har-mistet-over-1-100-forretninger-p%C3%A5-fem-%C3%A5r

Byplanhistorisk seminar

Byen i krigens skygge

Forsvar, sikkerhed og beredskab i byudviklingen

Hvad sker der med byen, når krig, hybridtrusler, klimahændelser og forsyningskriser igen bliver realistiske scenarier?

På Byplanhistorisk udvalgs årlige seminar undersøger vi, hvordan forsvar, sikkerhed og beredskab gennem historien har formet vores byer – og hvilke erfaringer vi kan bruge, når vi skal planlægge fremtidens robuste byer.

Tre spor sætter fokus på fortid, nutid og fremtid.

Dagen afsluttes med paneldebatten "Hvad skal en by kunne modstå?", hvor historiske erfaringer møder aktuelle udfordringer og fremtidens planlægningsbehov.

Tre spor

Historiske aftryk

Fra middelalderens fæstninger til kaserner, havne og militære infrastrukturer. Hvordan har forsvar og militære behov formet byernes struktur, landskaber og udvikling – og hvad sker der, når de militære anlæg får nye funktioner?

Beredskab og robusthed

Fra den kolde krigs civilforsvar og beskyttelsesrum til nutidens krav om forsyningssikkerhed og egenberedskab. Hvordan forbereder vi byer og borgere på kriser, og hvordan bliver robusthed en integreret del af den fysiske byplanlægning?

Den nye sikkerhedsvirkelighed

Hvordan vil øgede forsvarsinvesteringer og et ændret trusselsbillede påvirke fremtidens kommuner og planlægning? Og hvordan skaber vi byer, der både er robuste og sikre – og samtidig åbne, attraktive og demokratiske?

Mandag den 1. marts 2027
kl. 9-16

Valencia
Vesterbrogade 32-34

Pris
- 1.440 kr. for beskæftigede
- 700 kr. for pensionister
- 300 kr. for studerende

Alle priser er ekskl. moms.

Tilmelding via byplanlab.dk

BEVAR

eller

FORKLAR

Byens Gulv

3. februar 2027

Illustreret af Katrine Stahlschmidt

DANSKE LANDSKABSARKITEKTER

KØBENHAVNS UNIVERSITET

Dansk Byplanlaboratorium

→ *byplanlab.dk*

dao
www.dao.as
Kontakt 44 51 73 37

Udsendt af Dansk Byplanlaboratorium, Rådhusstræde 6, 1466 København K

Byforskning uden grænser

Livet i fremtidens små byer og lokalsamfund

Danmark er præget af forskellige udviklingsspor. Mens de største byer vokser, oplever mange små byer og lokalsamfund faldende befolkningstal, ændret demografi samt et gradvist tab af funktioner og service. Samtidig bliver forskellene i steders udviklingsmuligheder og vilkår stadig tydeligere.

På konferencen Livet i fremtidens små byer og lokalsamfund samler vi forskere, planlæggere, praktikere og beslutningstagere på tværs af forskning og praksis for at sætte fokus på de drivkræfter, udfordringer og muligheder, der former udviklingen i små byer og lokalsamfund.

04.03.2027

Festauditoriet,
Københavns Universitet

Tilmeld dig på byplanlab.dk

Dansk Byplanlaboratorium

CENTER FOR STRATEGISK BYFORSKNING